

Eurosceptis in Nederland

Onderzoek naar de mate van eurosceptis in Nederland in de periode 2001-2011 en hoe deze periode zich verhoudt tot 50 jaar geleden.

Mirte Nijman

3375412

29-06-2012

BA Thesis Europa en de Wereld

Begeleider: M.L.L. Segers

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1 <i>Theoretisch kader</i>	11
Hoofdstuk 2 <i>Eurosceptis in Nederland in de periode 2001-2011</i>	14
- 2.1 Politieke verschuivingen	15
- 2.2 Referendum Grondwettelijk verdrag	21
- 2.3 Verdrag van Lissabon	24
- 2.4 Europese Parlementsverkiezingen	27
- 2.5 Het Nederlands Buitenlandbeleid en de trans- Atlantische focus	30
- Sub conclusie	31
Hoofdstuk 3 <i>Hoe stond Nederland tegenover Europa in de jaren zestig</i>	33
- 3.1 Staatkundige vernieuwing en binnenlandse onrust	35
- 3.2 Fouchetplannen	38
- 3.3 Het Nederlandse Buitenlandbeleid	45
- Sub conclusie	48
Hoodstuk 4 <i>Slotconclusie</i>	50
Bibliografie	54

Inleiding

Nederland zei op 1 juni 2005 in een referendum ‘nee’ tegen de Europese Grondwet. Met een ruime meerderheid, van meer dan 61 procent van de stemmen, wees Nederland de grondwet af. Dit terwijl de grote en de meeste politieke partijen van Nederland voor de invoering van de Grondwet waren en deze wilden goedkeuren. Het betrof een zogenaamd raadgevend referendum. De regering had echter wel gezegd dat ze de grondwet niet zouden goedkeuren als het Nederlandse volk hiertegen was. De grondwet had voor verdere integratie van de Europese Unie moeten zorgen.¹ Om toch verdere stappen te zetten kwam er daarom uiteindelijk het Verdrag van Lissabon, dat in 2009 in werking had. Het verdrag had veel overeenkomsten met de Europese Grondwet en een referendum werd dit keer bewust niet gehouden.²

Ook in 2007 was er heftige discussie over de rol van Nederland in Europa. Nederland eiste 1 miljard korting op de afdrachten aan Europa. Nederland was namelijk van netto-ontvanger naar netto-betaler van Europa gegaan en de bedragen liepen steeds hoger op. Er waren dan ook partijen in Nederland, zoals de PVV, de VVD en de SGP die de bijdrage aan Europa en de invloed van Europa op Nederland wilden verminderen.³

Nederland stond bekend als één van de meest pro-Europese landen van alle lidstaten.⁴ Dat heeft grotendeels te maken met beeldvorming. Kijkend naar de Europese integratie kon geconstateerd worden dat Nederland vooral voorstander was van de Europese Unie. Op de gebieden van economie en de interne markt was Nederland enthousiast. Een Europese politieke unie heeft nooit de voorkeur gehad in Nederland en vaak werkte Nederland dit zelfs tegen.⁵

---

¹ Harst, J, ‘Nederland in de ban van Eurosceptis?’ In: *Bezinning op het buitenland. Het Nederlands buitenlands beleid in een onzekere wereld* (Den Haag 2011) 83.

² Rood, J. ‘Het verdrag van de vele dimensies en gezichten: de Europese Unie en het Verdrag van Lissabon’ *Vrede en Veiligheid* 36 (2007) 403.

³ Beus, de J. en Mak, J. *De Kwestie Europa. Hoe de EU tot de Nederlandse politiek doordringt.* (Amsterdam 2009) 31.

⁴ Vollaard, H. en Boer, B. ‘Euroscepticism in the Netherlands’ Paper prepared for the EpsNet conference ‘*European in Context: Debating the Project*’, Central European University, Budapest, 16 and 17 June 2006, 1.

⁵ Harst, J, ‘Nederland in de ban van Eurosceptis’ 78.

Tot 1990 was het Nederlandse beleid ten aanzien van Europa succesvol. Nederland had baat bij verdere economische integratie, maar wilde geen politieke integratie.⁶ Nederland was Atlantisch georiënteerd en wilde niet dat de NAVO door politieke integratie in het gedrang zou komen.⁷ Daarnaast wilde Nederland zich staande houden binnen Europa en de dominantie van bijvoorbeeld Frankrijk of Duitsland tegengaan. Nederland drong, om dat te voorkomen, aan op versterking van de bestaande supranationale instellingen, zoals de Europese Commissie en het Europese Hof van Justitie.⁸

Er was ondersteuning voor dit beleid vanuit belangengroepen, de politieke partijen en er was stilzwijgende ondersteuning van de bevolking. Zogenaamde ‘permissive consensus’.⁹ Iets wat ook zou kunnen worden getypeerd als onverschilligheid van het volk. Maar wat gebeurde er dan in de aanloop naar het referendum, en hoe kon het dan dat het Nederlandse volk, van alle lidstaten van de EU het meest pro-Europa is, het grondwettelijk verdrag afwees?

Vanaf 2001 vindt in Nederland de zogenaamde ‘Fortuyn-revolutie’ plaats. Hij twijfelde aan het ‘automatisme’ van de verdere integratie en legde de kloof tussen de burger en de politiek bloot. Andere partijen werden hierdoor ook beïnvloed.¹⁰ Europa kwam dichterbij de burger en het debat over Europa verplaatst zich vanaf 2002 van de beleidselite naar het volk. Europa wordt onderwerp van het nationale debat en het volk toont niet langer ‘onverschilligheid’ tegenover Europa.¹¹

Naar de afwijzing van het grondwettelijk verdrag is veel onderzoek gedaan en er wordt vaak gewezen op een zogenaamde anti-Europa trend. Nederland zou, vooral in de afgelopen tien jaar, meer sceptisch tegenover verdere Europese integratie staan.¹² Duitsland is zich door de jaren heen steeds meer zorgen gaan maken om buurland Nederland, bijvoorbeeld tijdens de verkiezingen in 2002 en 2003, maar ook

---

⁶ Ibid., 77, 78.

⁷ Ibid., 80.

⁸ Ibid., 78.

⁹ Grinsven, van P., Keulen, van M. en Rood, J. *Over verkiezingen, politisering en het Nederlands Europabeleid* (Den Haag 2006) 1.

¹⁰ Harst. J. ‘Nederland in de ban van Eurosceptis’, 82.

¹¹ Ibid., 82.

¹² Beus, de J. en Mak, J. *De Kwestie Europa*, 43.

na de afwijzing van het grondwettelijk verdrag en de opkomst van Wilders.¹³ Maar zijn deze zorgen wel terecht?

Marcel Lubbers en Peer Scheepers, beiden sociaal wetenschapper, hebben in hun onderzoek naar eurosceptis aan de hand van de Eurobarometer en data uit verschillende Europese landen, aangetoond dat Nederland systematisch eurosceptischer is geworden in de periode 1994-2004.¹⁴ Maar kan er wel van een daadwerkelijke toename van eurosceptis gesproken worden, of was Nederland altijd al terughoudend? Hoe stond Nederland vroeger tegenover Europa en Europese integratie? En is dit terug te vinden in de politiek en het stemgedrag van het Nederlandse volk.

Dit leidt tot de vraag: Was er al sprake van eurosceptis in Nederland 50 jaar geleden? Hoe verhoudt eurosceptis in de periode 2001 tot 2011 zich tot een eerdere periode, namelijk tijdens de jaren zestig? Om dit te onderzoeken zal ik als casus gaan kijken naar de Fouchetplannen die werden afgekeurd in de 1961 en 1962 en de Nederlandse wens om het Verenigd Koninkrijk binnen de EEG te krijgen. Tijdens de Fouchetplannen nam de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, Luns, een duidelijk eurosceptische houding aan. Nederland wilde geen Europese politieke unie en was tijdens de Fouchetplannen vooral bezig het proces te frustreren.¹⁵

Een andere manier om de mate van eurosceptis te meten zijn de Europese Parlementsverkiezingen. Hoewel deze nog niet werden gehouden in de jaren zestig, is het wel degelijk waardevol voor de periode 2001-2011. De verkiezingen geven namelijk een beeld van wat de burger bezighoudt en laat zien hoe eurosceptisch de kiezers zijn.

Er zijn een aantal tegenstrijdige ideeën over de rol van Nederland in het Europese integratieproces, vaak wordt Nederland bestempeld als een aanjager van het proces. Terwijl al bij het Schumanplan hevig werd geprotesteerd door Willem Drees en Dirk Stikker.¹⁶ Uiteindelijk ging Nederland akkoord, maar alleen onder voorwaarde dat er een veto vanuit de Raad van Ministers kon worden gegeven. Ook

---

¹³ Harst, J. 'Nederland in de ban van Eurosceptis', 91 .

¹⁴ Lubbers, M. en Scheepers, P. 'Divergent trends of eurosceptism in countries and regions of the European Union' *European Journal of Political Research* (2010) 787.

¹⁵ Vollaard, H. en Boer, B. 'Euroscepticism in the Netherlands', 4, 5.

¹⁶ *Ibid.*, 3.

later, toen men de European Defense Council (EDC) wilde oprichten zag Nederland dit niet zitten. Slechts onder druk van de Amerikanen gaven ze toe. Echter de EDC werd nooit gerealiseerd.¹⁷

Verklaringen

Het afnemende enthousiasme tegenover Europa en de eurosceptische houding van Nederland is al vaak onderzocht en er zijn veel verklaringen. Een eerste verklaring is die van historicus en bijzonder hoogleraar aan de universiteit Utrecht Jan Rood. Hij wijst op de veranderingen die zich binnen Europa voordeden. De Europese integratie verliep op het oog soepel, er was weinig aan de hand en het volk hoefde zich er niet echt mee te bemoeien. Maar door de verdere verdieping: de Euro, marktliberalisering en verdergaande regelgeving, die steeds meer ingrijpt in het individuele leven van mensen binnen de Europese Unie, wil het volk ook gehoord worden. Misschien was het referendum in zowel Nederland als Frankrijk tegen de grondwet wel het ultieme gebaar van de burger om te laten merken dat ze ontevreden was. Het was in ieder geval een uiting van een sceptische houding ten opzichte van de Europese Unie.¹⁸

Uit onderzoek blijkt dat Nederland ook voor het referendum tot de meest Europese gezinde lidstaten hoort.¹⁹ Er zijn auteurs die spreken over een tijdelijke eurosceptische houding van het Nederlandse volk. Mak en De Beus stellen bijvoorbeeld dat er wel sprake is van een eurosceptis, maar dat dit slechts tijdelijk zal zijn. Het is volgens hen onderdeel van het normaliseringproces van de Europese Unie. De eurosceptis zal weer afnemen en de EU zal ‘normaal’ worden voor de burger.²⁰

Een andere verklaring stelt dat het vertrouwen in de eigen overheid erg klein was, wat direct zijn weerslag zou hebben gehad op de afwijzing van de grondwet. De politici spraken elkaar tegen en er was weinig vertrouwen in de politieke elite.²¹ Of zoals Vollaard en Boer opmaken uit de cijfers van het Sociaal en Cultureel Planbureau:

---

¹⁷ Dinan, D. *Europe Recast. A History of European Union* (London 2004) 60, 61.

¹⁸ Rood, J. ‘Democratie in Europa: tussen de markt en de straat’ *Internationale Spectator* (januari 2012) 1.

¹⁹ Mak, J en De Beus, J. *De kwestie Europa*, 32.

²⁰ *Ibid.*, 31.

²¹ Boekestijn, A.J. ‘Waarom ik voor de Europese grondwet ga stemmen’ *GPD Bladen* (2005) 7.

“The Dutch place more trust in the EEC than in NATO and their own ministers, trade unions, the media and parliament.”²²

Een andere theorie stelt dat er in landen waar meer polarisatie is, men ook meer geneigd is tot anti-Europees stemmen. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het Franse en het Nederlandse nee.²³ In Nederland waren er een aantal partijen tegen de invoering van de Europese Grondwet, en in de aanloop naar het referendum was de politiek opgeschud door Frits Bolkestein en later Pim Fortuyn die verdere integratie in Europa niet zagen zitten. Daarnaast was er de opkomst van (toen nog) Groep Wilders, een sterk eurosceptische partij.²⁴

Er zou, volgens een verklaring van Jan Rood, sprake zijn van een steeds groter wordende kloof tussen burgers en hun leiders. Hierdoor verloopt de communicatie tussen de burger en de overheid slecht.²⁵ Het is onmogelijk om zonder de steun van het volk, zonder de Europese burger, verdere integratie en verdieping van de EU te bewerkstelligen.

Na het referendum was er vraag naar een publiek debat over verdere Europese integratie in de lidstaten. Er zou een werkgroep opgezet worden en verschillende partijleiders, waaronder Femke Halsema (GroenLinks), vroegen om een groot maatschappelijk debat over de EU.²⁶ Er gebeurde niets. Er kwam geen groot maatschappelijk debat en de afwijzing van het grondwettelijk verdrag werd onder het tapijt geschoven.²⁷ Een radiostilte volgde, tot in 2007 het verdrag van Lissabon door Nederland werd ondertekend. Zonder dat daar een referendum aan vooraf ging.²⁸

De positie van en de houding tegenover Europa van lidstaten als Nederland en Frankrijk zal in de toekomst steeds belangrijker worden. De mening van de inwoners

---

²² Vollaard, H en Boer, B. ‘Euroscepticism in the Netherlands’, 12.

²³ Spanje, van J. en Vreese, de C. ‘So what’s wrong with the EU? Underlying the Eurosceptic vote in the 2009 European elections.’ *European Union Politics* 12 (2011) 424.

²⁴ Vollaard, H en Boer, B. ‘Euroscepticism in the Netherlands’, 13.

²⁵ Grinsven, van P., Keulen, van M. en Rood, J. *Over verkiezingen, politisering en het Nederlands Europabeleid*, 6.

²⁶ Motie van het lid Halsema Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 29 993: Referendum Europese Grondwet. Nr. 17 (2 juni 2005).

²⁷ http://www.europa-nu.nl/id/vh0zmr7pzpmp/periode_van_bezinning_en_debat geraadpleegd op 15 juni 2012.

²⁸ http://www.europa-nu.nl/id/vhg2o6nswyzt/totstandkoming_verdrag_van_lissabon Geraadpleegd op 15 juni 2012.

van de Europese Unie (EU) zal steeds meer een bepalende rol gaan spelen bij de verdere vorming van de EU.²⁹ Dit is terug te zien bij een belangrijk instituut van Europa, namelijk het Europese Parlement (EP). Sinds 1979 kan de burger direct de vertegenwoordigers van zijn of haar lidstaat verkiezen in de Europese Parlementsverkiezingen.³⁰ Polarisatie van partijen kan zodoende stemgedrag beïnvloeden op nationaal niveau (via referenda en nationale verkiezingen) en op Europees niveau (via verkiezingen voor het EP). Indien sprake is van polarisatie en eurosceptis zal de verdere verdieping, verbreding en vooruitgang lastiger zijn. Het kiesgedrag van stemmers wordt zodoende bepalend op zowel nationaal niveau (nationale verkiezingen en referenda) als op Europees niveau.³¹

Politicologen Hans Vollaard en Bartho Boer claimen dat de Nederlandse afwijzing van de grondwet voornamelijk te wijten valt aan de inhoud van het grondwettelijk verdrag. Zij stellen dat het Nederlandse volk het hier mee oneens was. Vooral de verwijzingen naar de ‘Europese burger’ werden als onacceptabel gezien; Nederland wilde geen Europees volkslied en ook geen Europese vlag.³²

Giandomenico Majone, afgestudeerd als politieke econoom en zich heeft gespecialiseerd in de Europese Unie, stelt dat aan het Nederlandse ‘nee’ tegen de grondwet iets anders ten grondslag lag. Namelijk de ontwikkeling van negatieve naar positieve integratie. Kort gezegd is dat de overgang van enkel economische naar ook politieke integratie. Dit brengt Europa dichterbij de volken van de lidstaten en maakt het volk meer betrokken, waardoor zij gedwongen zijn hun ‘onverschillige’ houding te laten varen.³³

Rood en Van Grinsven stellen een andere interessante verklaring voor. Zij zagen de aanloop naar het referendum als een soort verlaat ‘toetredingsdebat’ van.

---

²⁹ Spanje, van J. en Vreese, de C. ‘So what’s wrong with the EU’, 406.

³⁰ Van der Vleuten, A. e.a. *De bestuurlijke kaart van de Europese Unie* (Bussum 2007) 77.

³¹ Spanje, van J. en Vreese, de C. ‘So what’s wrong with the EU’, 424.

³² Vollaard, H. en Boer, B. ‘Euroscepticism in the Netherlands’, 19.

³³ Harst, J. ‘Nederland in de ban van Eurosceptis’, 80.

Nederland tot Europa. Door de politisering van het Europa debat kreeg het volk een stem en zouden zij niet zomaar overal mee akkoord gaan.³⁴

Paul Scheffer stelt dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden in Nederland van harmonie naar polarisatie, van depolitisering naar politisering en van afscheiding tussen buitenlandse en binnenlandse politiek naar verwevenheid.³⁵

Deze tegenstrijdige verklaringen en tendensen in het Europese integratieproces en de houding van het Nederlandse volk vormen de aanleiding voor mijn hoofdvraag:

In hoeverre is er in de periode van 2001 tot 2011 sprake van toenemende Eurosceptis in Nederland?

Onderzoek

Om een antwoord te kunnen vinden op deze hoofdvraag zal ik gebruik moeten maken van verschillende soorten bronnen. Allereerst primair bronmateriaal; zoals beleidsdocumenten, interviews, brieven van ministers en verslagen van debatten in de Tweede Kamer en de cijfers over de opkomst bij de verkiezingen van het Europarlement en de partijen die daar de meeste stemmen kregen. Daarnaast is er ook veel secundaire literatuur over zowel de Fouchetplannen als de Nederlandse afwijzing van de Europese grondwet.

Mijn thesis is al volgt opgebouwd: in het eerste hoofdstuk zal ik een theoretisch kader schetsen, waarbinnen ik criteria zal stellen waaraan ik de mate en vorm van eurosceptis kan meten. Vervolgens zal ik in het tweede hoofdstuk de periode 2001 tot 2011 behandelen, met als specifieke casus en focus het referendum voor de Europese Grondwet. Aan het eind van dit hoofdstuk zal ik een sub conclusie vormen op basis van de gestelde criteria.

Het derde hoofdstuk zal gaan over de houding van Nederland tegenover Europa en de Europese integratie 50 jaar geleden. Daarin zal ik als casus de Fouchetplannen behandelen. Hoe eurosceptisch was Nederland 50 jaar geleden? Aan het eind van dit hoofdstuk zal ik ook een sub conclusie vormen.

---

³⁴ Grinsven, van P. en Rood, J. 'Na het Nederlandse "Nee" tegen Europa' online publicatie op *Clingendael instituut* www.clingendael.nl/publications/?id=5902 Geraadpleegd op 14 juni 2012.

³⁵ Mak, J. en De Beus, J. *De Kwestie Europa*, 43.

Hoe deze twee periodes zich tot elkaar verhouden zal ik tot slot behandelen in het vierde hoofdstuk. Is er inderdaad sprake van toenemend Eurosceptis in Nederland in de periode 2001 tot 2011, of is het Eurosceptis altijd al aanwezig geweest? Ik zal op basis van de andere twee hoofdstukken en de sub conclusies tot een slotconclusie komen.

Hoofdstuk 1

Theoretisch kader

Om te kunnen bepalen of er sprake is van (toenemende) eurosceptis in Nederland is het van belang een theoretisch kader te schetsen. Ik geef dit theoretische kader vorm door de twee hoofdstromen van eurosceptis van Lubbers en Scheepers te combineren met de vijf dimensies van Boomgaarden e.a. In de hierop volgende hoofdstukken zal ik dit kader toepassen om de mate van eurosceptis van 2001 tot 2011 en van 1960 tot 1969 te identificeren. Ik zal dit kader tevens toepassen om een mogelijk verschil tussen eurosceptis in de twee genoemde perioden uit te leggen.

Lubbers en Scheepers onderscheiden twee vormen van eurosceptis. Allereerst benoemen zij het *instrumental eurosceptism*. Dit verwijst naar de bevolking die sceptisch is over de voor -of nadelen die het lidmaatschap van de Europese Unie heeft voor het eigen land en voor het individu. Dit betreft dus een soort kosten en baten analyse van een lidstaat en/of individu.³⁶ Deze vorm van eurosceptis is al vaak onderzocht en wordt in veel onderzoeken toegepast.³⁷

De tweede vorm van eurosceptis is het zogenaamde *political eurosceptism*. De EU heeft door de jaren heen een hele andere vorm gekregen. Waar het eerst 'slechts' een economische unie was, vindt er nu supranationalistische samenwerking op veel meer beleidsgebieden plaats. Het *political eurosceptism* verwijst naar het besluitniveau. Aanhangers van deze vorm van eurosceptis zien liever dat bepaalde onderdelen en onderwerpen behandeld en besloten worden op nationaal niveau en niet op Europees niveau.³⁸ Ze staan dus sceptisch tegenover sectorintegratie en meer beleidsoverdracht aan Europa. Het terrein waarop men de meeste moeite heeft met beleid overdragen aan de EU is het sociaal-culturele en sociaaleconomische beleid. Hoewel er weinig referenda zijn gehouden, zal de Europese Unie in staat moeten zijn

---

36 Lubbers, M. en Scheepers, P. 'Political versus Instrumental Euro-scepticism' *European Union Politics* volume 6 (2) (2005) 224.

37 Ibid, 227.

38 Spanje, van J. en Vreese, de C. 'So what's wrong with the EU', 409.

haar beleid en instituties te verantwoorden naar de burger.³⁹ Dalton heeft aangetoond dat de steun van de burger in Europa steeds belangrijker wordt bij besluitvorming.⁴⁰

In toevoeging op deze vormen van eurosceptis stellen Boomgaarden e.a. dat er vijf dimensies zijn die de mate en reden van eurosceptis op nationaal niveau uitleggen.⁴¹ Ze hebben deze dimensies kunnen onderscheiden door 25 vragen uit een in Nederland gehouden enquête te analyseren. Deze vragen waren gericht op de zienswijze van de ondervraagden van de Europese Unie. Bijvoorbeeld: ‘Ik vertrouw het Europese Parlement’ of ‘Het besluitvormingsproces in de Europese Unie is transparant.’⁴²

Hieruit kwamen de vijf dimensies *performance*, *utilitarianism*, *negative affection*, *strengthening en identity*.⁴³ De eerste dimensie, *performance* behelst de tevredenheid over het democratisch en financieel functioneren van de Europese Unie. Ook de resultaten en prestaties die de instituties leveren vallen hieronder. Hier hoort bijvoorbeeld de mate van transparantie van het besluitvormingsproces, maar ook de tevredenheid over het gebruik van het belastinggeld door de Europese Unie.⁴⁴

Utilitarianism omvat de voor -of nadelen van het lidmaatschap voor een lidstaat en voor het individu. Het gaat hier dan om de mate van welvaart die een persoon ervaart, in hoeverre de EU in staat is vrede te bewaren en toekomstperspectief te bieden. Ook het algemene vertrouwen van een lidstaat in de Europese Unie valt onder deze tweede dimensie.⁴⁵

De derde dimensie, *negative affection*, toont angst voor de EU zelf. Daarnaast ook angst met betrekking tot immigranten, buitenlanders en angst voor Europese eenwording. Het geeft ontevredenheid en boosheid over de EU weer.⁴⁶

---

39 Lubbers, M. en Scheepers, P. ‘Political versus instrumental Euro-scepticism’, 225.

40 Ibid., 225.

41 Boomgaarden, H.G., Schuck, A.R.T., Elenbaas, M. en Vreese, C.H. de, ‘Mapping EU attitudes: Conceptual and emperical dimensions of Eurosceptism and EU support European Union Politics’ *European Union Politics* volume 12 (2011) 248.

42 Ibid., 248-249.

43 Spanje, van J en Vreese, de C. ‘So what’s wrong with the EU’ 410.

44 Boomgaarden, H.G., Schuck, A.R.T., Elenbaas, M. en Vreese, de C.H. ‘Mapping EU attitudes’, 250.

45 Ibid., 250.

46 Ibid., 247.

Strengthening omvat verdere Europese integratie en de snelheid van het integratieproces. Zowel op het gebied van verbreding (dus meer lidstaten die lidmaatschap verkrijgen) als verdieping (verdere integratie in een lidstaat zelf door bijvoorbeeld meer *sectorintegratie*). De steun voor sectorintegratie en beleidsoverdracht valt ook onder deze vierde dimensie.⁴⁷

De vijfde en laatste dimensie, *identity*, kijkt naar de identificatie van een burger met de Europese Unie. Is iemand bijvoorbeeld trots om Europese burger te zijn. Voelt de persoon in kwestie zich cultureel en historisch verbonden met de EU en de andere lidstaten of juist helemaal niet. De houding tegenover Europese symboliek, zoals een Europese vlag of een Europees volkslied, valt tevens onder *identity*.⁴⁸

Om de twee eurosceptische stromingen *instrumental* en *political eurosceptism* verder te concretiseren plaats ik de bovengenoemde dimensies in de twee stromingen. Als er uit het onderzoek blijkt dat er meer nadruk ligt op de dimensies *performance* (1) en *strengthening* (4) is het waarschijnlijk dat er sprake is van *political eurosceptism*. Wanneer de nadruk sterker ligt op *utilitarianism* (2) is er waarschijnlijk sprake van *instrumental eurosceptism*. *Negative affection* (3) en *identity* (5) zijn beiden lastiger onder te verdelen. De dimensies hebben beiden raakvlakken met zowel *political* als *instrumental eurosceptism*. Als er sprake is van één van deze dimensies zal het afhankelijk zijn van de context waar ze onder te plaatsen zijn.

---

⁴⁷ Ibid., 250.

⁴⁸ Ibid., 247.

Hoofdstuk 2

Is er sprake van toenemende eurosceptis in de periode 2001-2011 en waarin is dit terug te zien?

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de periode 2001 tot 2011 met betrekking tot eurosceptis in Nederland. Een belangrijk moment in deze periode is de afwijzing van het Grondwettelijk Verdrag in 2005 door de bevolking van Nederland middels een referendum. Aan het eind van dit hoofdstuk zal met de gestelde criteria een subconclusie over de mate en vorm van eurosceptis worden geformuleerd.

Allereerst zal er een beeld geschetst worden van hoe Nederland er in het eerste decennium van deze eeuw uitzag. Vervolgens zal het Grondwettelijk verdrag als casus behandeld worden. Na de casus zal het Verdrag van Lissabon aan de orde komen. Hierna volgt een uiteenzetting over de Europese Parlementsverkiezingen en het Nederlands buitenlandbeleid. Tenslotte zal er nog gekeken worden naar beeldvorming van Europa. Het hoofdstuk eindigt met een subconclusie.

Nederland behoort tot *de founding fathers* van Europa en de Europese Unie en stond altijd bekend als een pro-Europees land dat zich altijd graag inzette voor Europa. Deze inzet is inderdaad altijd aanwezig geweest, maar slechts op beperkt terrein. Nederland wilde graag middels een interne markt economisch samenwerken. De economische voordelen waren groot, zolang er maar niet ook op politiek niveau moest worden samengewerkt.⁴⁹

Na de invoering van de Euro op 1 januari 2002 breken roerige tijden aan op politiek gebied. De Lijst Pim Fortuyn (LPF) speelt in op de pijnpunten van de samenleving en ontwricht het 'rustige' politieke klimaat van Nederland. Hoewel Fortuyn niet tegen Europa en het lidmaatschap daarvan is twijfelt hij ernstig aan het 'automatisme' waarmee de Europese integratie plaatsvindt. Al voordat de LPF in beeld komt, komt er eurosceptis van Frits Bolkestein, voorman van de Volkspartij voor VVD. Hij spreekt zich sterk uit tegen verdere Europese integratie en stelt dat de EU 'af' is. De interne markt en later de invoering van de Euro waren voor hem

---

⁴⁹ Mak, J. en Beus, de J. *De kwestie Europa*, 36.

genoeg.⁵⁰ Een verdere overdracht van besluitvorming naar Europees niveau is dus niet gewenst.

2.1 Politieke verschuivingen

De VVD heeft sinds het leiderschap van Frits Bolkestein het initiatief genomen als het gaat om terughoudendheid tegenover Europa. Volgens deze partij is de Europese Unie af; haar grenzen zijn bereikt. Bolkestein is, als vertegenwoordiger van de VVD, niet bereid om de overstap van negatieve naar positieve integratie te maken stelt Majone.⁵¹ Zowel aan de linkerkant van het politieke spectrum (SP en ChristenUnie) als aan de rechterkant volgden steeds meer partijen dit voorbeeld (SGP, LPF, PVV en TON) en plaatsden zich aan de eurosceptische kant.⁵²

De positie die Bolkestein inneemt laat *strengthening* sterk naar voren komen. Bolkestein wil niet dat er naast economisch beleid ook op andere beleidsgebieden integratie plaatsvindt. Ook waarschuwde hij voor het ‘automatisme’ waarmee het Europese integratie proces verloopt. Dit is een uiting van *negative affection*: de angst voor Europese eenwording zonder er controle over te hebben. Tevens kan gesteld worden dat de angst voor automatische integratie nogmaals wijst op de dimensie *strengthening*. Deze dimensies volgend kan gesteld worden dat naar alle waarschijnlijkheid sprake is van *political eurosceptism*. Echter, Bolkestein uit tevens een vorm van *instrumental eurosceptism* in zijn protest tegen verdere integratie. Bolkestein maakt een kosten en baten analyse en kijkt daarbij wat volgens hem het beste is voor Nederland. De gemeenschappelijke markt heeft vele voordelen gehad voor Nederland, en verder dan dat wil Bolkestein niet gaan.

Sinds de twee paarse kabinetten van Kok (1994-2002) en vervolgens de kabinetten Balkenende (2002-2010) is er duidelijk een verandering in hoe Nederland zich in en tegenover Europa plaatst. Er waren veel zorgen over het toetreden van Centraal en Oost-Europese landen en wat dat zou doen met de machtspositie van Nederland in Europa.⁵³

---

⁵⁰ Harst, J. ‘Nederland in de ban van Eurosceptis’, 81.

⁵¹ Ibid., 80.

⁵² Mak J. en Beus, de J. *De kwestie Europa*, 39.

⁵³ Ibid., 37.

Tweede Kamerverkiezingen

Nadat het kabinet-Kok II is gevallen vinden op 29 mei 2002 de Tweede Kamerverkiezingen plaats. Op 6 mei dat jaar is Pim Fortuyn om het leven gebracht en de verkiezingen werden grotendeels overschaduwd door zijn dood. In de aanloop naar de verkiezingen is er veel aandacht voor de partij van Fortuyn, de LPF.⁵⁴

Zoals eerder gezegd is de LPF in die tijd niet per definitie tegen verdere Europese integratie, ze hebben wel moeite met de volgens hen bureaucratische, door elite gestuurde en ziellose invulling van de EU. Fortuyn probeerde meer nadruk te leggen op de binnenlandse politiek van Nederland en vooral op de Nederlandse identiteit. Hierdoor kwam de LPF in het eurosceptische kamp terecht.⁵⁵

Fortuyn heeft net als Bolkestein moeite met het integratieproces dat volgens hem te automatisch en ongecontroleerd lijkt te verlopen. Fortuyn plaatst zich hierdoor bij *political eurosceptism*, hij heeft namelijk moeite met de dimensie *strengthening*. De verdieping en verbreding die plaatsvindt, zonder dat hij er voor zijn gevoel grip op heeft. Fortuyn geeft ook aan dat de *performance* onder de maat is, door te stellen dat de besluitvorming bureaucratisch en elitair verloopt. Het proces is voor hem niet transparant, niet overzichtelijk en hij wantrouwt het elitebestuur van Europa. Daarnaast legt Fortuyn ook nadruk op de vijfde dimensie, *identity*. Hij focust zich in zijn uitspraken op de Nederlandse nationaliteit en identiteit en neemt daarmee afstand van de Europese identiteit.

Bij de verkiezingen in 2002 zijn er twee grote winnaars, de LPF haalt 26 zetels en het CDA krijgt er 14 zetels bij, waarmee het de grootste partij wordt. De SP gaat van 5 naar 9 zetels en Leefbaar Nederland wint 2 zetels. De PvdA heeft een enorme terugval en gaat van 45 naar 23 zetels. Naast de PvdA verliezen ook de VVD en D66 veel zetels. De verkiezingsuitslag is een duidelijk signaal naar de twee kabinetten paars. De burger wil iets anders. Na de formatie is het eerste kabinet-Balkenende een feit.⁵⁶

---

⁵⁴ http://www.europa-nu.nl/id/vh8lnhrp8wsx/tweede_kamerverkiezingen_2002

Geraadpleegd op 15 juni 2012.

⁵⁵ Vollaard, H. en Boer, B. 'Eurosceptism in the Netherlands' 9.

⁵⁶ http://www.europa-nu.nl/id/vh8lnhrp8wsx/tweede_kamerverkiezingen_2002 Geraadpleegd op 15 juni 2012.

Zoals gezegd verliest de PvdA sterk, terwijl de partij op dat moment duidelijk pro-Europa is. Na het referendum in 2005 legt de PvdA meer nadruk op de eigen staat en op nationale belangen.⁵⁷ Ook de VVD lijdt groots verlies in de verkiezingen van 2002. Zij zet het nieuwe parlement onder druk om in te stemmen met de uitbreiding van de Unie, mits de kandidaat-lidstaten niet allemaal tegelijk zouden toetreden.⁵⁸

Hoewel de PvdA geen eurosceptische partij is, ziet ze zich gedwongen anders te positioneren in het Europa debat door de verkiezingsuitslagen. De PvdA kijkt sterker naar de voordelen en nadelen die Europa heeft gehad voor eigen land, en richt zich meer naar binnen toe.⁵⁹ Daarmee gebruikt de PvdA dus de dimensie *utilitarianism*. Na het verlies maakt de PvdA een kosten en batenanalyse en besluit dat het beter is minder gericht te zijn op Europa en meer op Nederland.

Een lang leven is het eerste kabinet van Balkenende niet beschoren, de VVD en het CDA zeggen het vertrouwen in het kabinet op vanwege interne ruzies en omdat het niet mogelijk zou zijn om met de LPF samen te werken. Op 22 januari 2003 zijn er nieuwe verkiezingen. De PvdA is de grote winnaar en stijgt weer naar 42 zetels, het CDA blijft echter de grootste partij met 44 zetels. De VVD heeft een kleine winst en de SP wordt de vierde partij van Nederland, mede omdat GroenLinks zetels verliest. Het kabinet-Balkenende II treedt aan op 27 mei 2003.⁶⁰

Kabinet-Balkenende II valt ook, door toedoen van D66. D66 zegt het vertrouwen in het kabinet op en trekt zich terug uit het kabinet, waardoor deze haar meerderheid verliest. Hierop volgt op 7 juli 2006 een demissionair minderheidskabinet Balkenende III. Dit kabinet bestaat uit het CDA en VVD. Nieuwe verkiezingen vinden plaats op 22 november 2006. Dit is de eerste keer dat Geert Wilders met zijn PVV mee doet aan de nationale verkiezingen. Hieruit komt kabinet-Balkenende IV voort.⁶¹

---

⁵⁷ Ibid., 8

⁵⁸ Ibid., 9.

⁵⁹ Ibid., 8.

⁶⁰ http://www.europa-nu.nl/id/vhnnmt7j3lxt/tweede_kamerverkiezingen_2003

Geraadpleegd op 14 juni 2012.

⁶¹ http://www.europa-nu.nl/id/vhnnmt7l9z6v/tweede_kamerverkiezingen_2006

Geraadpleegd op 17 juni 2012.

Ook kabinet-Balkende IV valt voortijdig. Tijdens de verkiezingen op 9 juni 2010 wint de VVD 9 zetels en wordt daarmee de grootste partij met 31 zetels. Dit is voor het eerst in het bestaan van de VVD. De PvdA zit vlak achter de VVD met 30 zetels, de CDA keldert van 41 naar 21 zetels. De SP raakt er 10 kwijt en komt op 15 terecht. GroenLinks krijgt er 3 zetels bij en D66 maar liefst 7. De grootste winnaar van de verkiezingen is echter de PVV. Deze stijgt van 9 naar 24 zetels. Kabinet-Rutte I is een feit. Hoewel de formatie moeizaam verloopt, is er na 127 dagen een minderheidskabinet geformeerd. Het minderheidskabinet bestaat uit de VVD en het CDA, gedoogd door de PVV. Op 21 april 2012 trok de PVV deze gedoogsteun in en op 23 april dienden de ministers hun ontslag in.⁶²

Gedurende deze tumultueuze periode zijn de politieke partijen, volgens hun eigen verkiezingsprogramma's, ingesteld op Europese integratie als een voortdurend proces. Europese integratie als onderwerp is echter in de nationale verkiezingen amper aan de orde gekomen. Dit terwijl de partijen wel een vijfjarig plan schrijven voor het Europees Parlement en ze Europese specialisten naar Brussel sturen vanuit de partij.⁶³ Europa speelt nog een kleine, wellicht te kleine, rol in het publieke debat voorafgaand aan de landelijke verkiezingen.

De verkiezingen in 2006 kunnen gezien worden als een succes voor de (toen nog) kleinere eurosceptische partijen.⁶⁴ De grote winst van de PVV, een bij uitstek eurosceptische partij, bij de verkiezingen in 2010 laat ook een meer eurosceptische houding van de kiezer zien. De Tweede Kamerverkiezingen zijn een uiting van ontevredenheid als het over Europa gaat. De gekozen vertegenwoordigers zitten immers in de Raad van Ministers en vertegenwoordigen daar Nederland en haar burgers.⁶⁵

Uitgaande van de dimensies van Boomgaarden e.a. kan vastgesteld worden dat de PVV in ieder geval drie van de vijf dimensies uitdraagt. Allereerst *identity*, omdat de PVV sterk de nadruk legt op de Nederlandse identiteit en deze afzet tegen de Europese identiteit. Dit veroorzaakt *negative affection*, Europa is verantwoordelijk

---

⁶² http://www.europa-nu.nl/id/vib7f70ymd9f/tweede_kamerverkiezingen_2010

Geraadpleegd op 14 juni 2012.

⁶³ Mak, J. en Beus, de J. *De Kwestie Europa*, 20.

⁶⁴ *Ibid.*, 40.

⁶⁵ Spanje, van J. en Vreese, de C. 'So what's wrong with the EU', 407.

voor de immigratiestroom en de eenwording is een bedreiging omdat dit de mogelijkheid geeft voor andere volken om vrij te reizen binnen Europa en dus naar Nederland te komen. De laatste dimensie is *utilitarianism* is ook terug te zien bij de PVV. De welvaart is achteruit gegaan door de Euro (de PVV wil dan ook de gulden terug) en goedkope arbeiders uit andere landen pikken onze banen in. De PVV maakt een kosten en baten analyse die niet positief uitpakt voor de Europese Unie. Zij zien liever desintegratie.

Andere partijen

GroenLinks is altijd pro-Europa geweest en ziet naast de gemeenschappelijke markt graag een groener en socialer Europa. Deels om tegenwicht te bieden aan de VS. Daarmee kan GroenLinks een pro-Europa front vormen met de PvdA en het CDA.⁶⁶

De SP ziet Europa als een kapitalistisch project en is daarom sterk tegen verdere Europese integratie. Ze accepteren het idee van Europese integratie, maar plaatsen zich door hun antikapitalisme in het eurosceptische kamp. De neoliberale en federalistische koers van Europa en de Nederlandse regering, sluit niet aan bij de SP. De SP stemt dan ook in 2001 tegen het verdrag van Nice en in 2005 tegen het grondwettelijk verdrag.⁶⁷

In 2004 komt GroepWilders op. Geert Wilders, afkomstig uit de VVD, weet zijn partij snel veel landelijke bekendheid te geven door sterke en korte statements te maken. Hij richt zich sterk tegen de Islam, maar vergeet niet waarom hij had besloten uit de VVD te stappen. De toetreding van Turkije in de Europese Unie is onderwerp van discussie in deze periode. Wilders is er echter wel uit, Turkije mag wat hem betreft niet toetreden tot de EU.⁶⁸ De PVV zet zich sterk in voor Nederland en de Nederlander. Ze uiten angst voor ‘overspoeling’ van buitenlanders. Deze angst valt onder *negative affection*. De PVV koppelt veel onderwerpen aan angst voor de EU.

SP en LPF laten in hun partijprogramma een duidelijk euro sceptische en meer nationalistische kant zien. Eén van hun belangrijkste punten is het beschermen van de

---

⁶⁶ Vollaard, H. en Boer, B. ‘Eurosceptism in the Netherlands’, 11.

⁶⁷ *Ibid.*, 11.

⁶⁸ *Ibid.*, 11.

nationale identiteit, nationale democratie en/of nationale solidariteit.⁶⁹ Dit is een duidelijke verwijzing naar *identity*. Beide partijen willen de Nederlandse identiteit versterken, waardoor de Europese identiteit van ondergeschikt belang wordt.

Vollaard en de Boer stellen dat alle grote partijen in het Nederlandse parlement altijd terughoudend zijn geweest ten opzichte van verdere integratie en dat de eurosceptische houding tegenover verder integratie niet nieuw is. Al sinds het begin van de Europese integratie kijken de grote partijen met voorzichtigheid naar het Europese project. Nu Europa steeds belangrijker wordt is er meer aandacht voor de standpunten van de verschillende partijen over de EU. Hierdoor komt de sceptische houding van de grote partijen meer naar voren.⁷⁰

Polarisatie

Van Spanje en De Vreese stellen, zoals eerder gezegd, dat de kans op eurosceptis en een eurosceptische stem groter wordt op het moment dat er sprake is van veel polarisatie in een samenleving. Zij hebben dit onderzocht voor Europese Parlementsverkiezingen, maar er van uitgaande dat dit ook zo werkt bij de Tweede Kamerverkiezingen, is de groei en opkomst van eurosceptische partijen goed te verklaren.

De polarisatie is groot in Nederland in de periode 2001-2011. Zoals in bovenstaande paragrafen geschetst zijn er veel verschillende partijen en deze staan vaak lijnrecht tegenover elkaar. De polarisatie en onrust zijn ook te zien in het grote aantal kabinetten dat valt. Alleen al in deze periode zitten er in totaal zeven kabinetten.

---

⁶⁹ Ibid., 17.

⁷⁰ Ibid., 12.

2.2 Referendum Grondwettelijk Verdrag

Aanloop

Het initiatief voor een referendum over het Grondwettelijk Verdrag kwam al in de zomer van 2003, maar pas in 2005 wordt duidelijk dat het referendum ook daadwerkelijk zal plaatsvinden. Hierdoor is de voorbereidingstijd voor het referendum erg kort, wellicht te kort. Het initiatiefwetsvoorstel had aanvankelijk in december 2003 al op tafel moeten liggen. De Intergouvernementele Conferentie (IGC) die was ingesteld onder Italiaans voorzitterschap blijkt langer nodig te hebben en pas in zomer 2004 is het wetsvoorstel klaar. Vervolgens heeft de behandeling van de referendumwet ook nog tijd nodig. In 2005 wordt duidelijk dat het referendum daadwerkelijk door gaat en er wordt een Referendumcommissie ingesteld. Deze bepaalt dat het referendum plaatsvindt op 1 juni 2005.⁷¹

In maart 2005 start de campagne voor het referendum. Het kabinet heeft als doel de 50-jarige samenwerking binnen Europa centraal te stellen, met als speerpunten: vrede, voorspoed en veiligheid. De campagne moet het grondwettelijk verdrag promoten als een logische volgende stap in het integratie proces.⁷²

Uit de evaluatie van de Minister en Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken over het referendum en de publiekscommunicatie blijkt dat, ondanks welwillendheid van het kabinet, deze niet in staat is het belang van de Europese Grondwet over te brengen op de burger. Ondanks een grootse en kostbare “ja” campagne vanuit de overheid blijft het voor de burger onduidelijk wat de gevolgen zouden zijn van de invoering van de grondwet.⁷³ De overheid slaat, wat communicatie betreft, de plank mis: de boodschap van de overheid komt niet over op de burger. Dit wijst op het bestaan van de dimensie *performance* onder de Nederlandse burgers. Er heerst een idee dat de Europese Instellingen niet goed functioneren; dit idee kan niet middels campagnes ontkracht worden. Dit zou dus wijzen op een vorm van *political eurosceptism* onder de Nederlandse burgers.

---

⁷¹ Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken B. R. Bot en Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken A. Nicolai. Tweede Kamer, vergaderjaar 2005-2006, 29 933: Referendum Europese Grondwet. Nr. 24. (7 november 2005) 3-4.

⁷² Ibid., 5.

⁷³ Ibid., 5-6.

Door de onduidelijkheid rondom het referendum ontstond er voor de kiezer ruimte om te twijfelen aan de daadwerkelijke invloed die zijn of haar stem had. Het lage vertrouwen in de zittende overheid en de manier waarop besluiten van deze overheid het toekomstige pad van Nederland binnen Europa zouden bepalen zijn leidend geweest in het stemgedrag van de kiezers.⁷⁴ Er was sprake van angst over de toekomst en de gevolgen van eenwording. Dit komt overeen met de dimensie *negative affection*.

Referendum, wie stemden tegen

Balkenende, toenmalig minister-president, belooft dat de uitkomst van het referendum wordt doorgevoerd in het beleid, ongeacht of dit een ja of nee zou zijn voor het Grondwettelijk Verdrag. Omdat de meeste politieke partijen voor het verdrag zijn gaat politiek Den Haag er vanuit dat kiezers instemmen met het verdrag.⁷⁵

Tegenstemmers zijn vooral bang voor de invloed van de grondwet op sociale veiligheid, cultuur en identiteit. Deze tegenstemmers zijn over het algemeen laag geschoolde mensen die vaak een uitkering ontvangen.⁷⁶ Ze zijn ook bang voor de eventuele invloed van grotere lidstaten. De invloed en macht van een relatief klein land als Nederland kan afnemen en ze zijn bang dat de rijken steeds rijker zullen worden, en daardoor meer invloed krijgen in Europa.⁷⁷ Andere onderzoeken tonen aan dat de afwijzing van de grondwet ook deels voortkwam uit nationale sentimenten, angst voor veranderingen en sociaaleconomische motieven.⁷⁸

Er is hier dus duidelijk sprake van een aantal dimensies. Allereerst lijkt de dimensie *identity* van groot belang te zijn: tegenstemmers van de grondwet zijn bang voor de invloed van de Europese grondwet op sociale veiligheid, cultuur en identiteit. Er is tevens sprake van *negative affection*: mensen zijn bang voor de invloed van grotere lidstaten. Tevens is er sprake van *utilitarianism*: mensen vragen zich af in hoeverre de veranderingen sociaaleconomische gevolgen zullen hebben voor Nederland. Tot slot wordt getwijfeld aan het functioneren van de Europese

---

⁷⁴ Ibid., 9.

⁷⁵ Ibid., 4.

⁷⁶ Vollaard, H en Boer, B. 'Eurosceptism in the Netherlands', 15.

⁷⁷ Ibid., 15.

⁷⁸ Ibid., 15.

Instellingen (*performance*). Al deze dimensies wijzen voornamelijk op een bestaan van *Political Eurosceptism* onder de Nederlandse kiezer.

Nasleep

Na de afwijzing van het referendum wordt door de Europese Raad een ‘Europese bezinningsperiode’ ingelast. Deze wordt in Nederland beschreven als ‘Een pauze van de Europese Unie’. Deze bezinningsperiode houdt niets meer in dan een complete stilte rondom Europa en het Grondwettelijk Verdrag.⁷⁹

Hoewel onder andere Femke Halsema (GroenLinks) een verzoek doet tot een groot maatschappelijk debat over de Europese Grondwet, leidt dit nergens toe. Eenzelfde verzoek wordt later opnieuw ingediend met meerdere politici en partijen.⁸⁰ Toch komt het debat niet van de grond. Volgens Hans Vollaard komt dit door verdeeldheid binnen de nationale partijen zelf, het rommelt in de partijen en er is geen duidelijk uit te dragen standpunt waar de kiezer houvast in kan vinden.⁸¹

Het debat dat moest plaatsvinden over waarom het Europese grondwettelijk verdrag wordt afgewezen in een referendum verdwijnt zonder pardon in de prullenbak. Binnen de politieke partijen was teveel verdeeldheid om een dergelijke discussie aan te gaan. Daarbij wordt het besluit over een nieuwe grondwet uitgesteld naar 2007, waardoor het allemaal in de doofpot kan. Daarnaast zijn er belangrijkere nationale zaken; problemen binnen onderwijs en opkomende werkloosheid hadden aandacht nodig.⁸²

---

⁷⁹ Ibid., 26.

⁸⁰ Motie van het lid Halsema Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 29 993: Referendum Europese Grondwet. Nr. 17 (2 juni 2005).

⁸¹ Vollaard, H. en Boer, B. ‘Eurosceptism in the Netherlands’, 13.

⁸² Ibid., 14.

2.3 Verdrag van Lissabon

Het uitgestelde besluit over de Europese grondwet leidt tot de onderhandelingen over het verdrag van Lissabon. Dit verdrag moest het grondwettelijk verdrag vervangen en moest het één en ander veranderen in de verdragstekst.⁸³

Zo moet van de Nederlandse regering, wil ze akkoord gaan met verdrag, alle symboliek van de Europese Unie als superstaat eruit worden gehaald. De Europese identiteit mag niet benadrukt worden. Het voorstel dat er in 2007 lag was ontdaan van alles wat zou kunnen verwijzen naar een superstaat; zoals een volkslied of een Europese vlag, maar voor de rest was het verdrag grotendeels hetzelfde. Feitelijk is er dus vrij weinig tot niets veranderd in het grondwettelijk verdrag.⁸⁴

Uit onderzoek is gebleken dat het grootste deel van de stemmers in 2007 positief staat tegen over het nieuwe verdrag. Ze gaven aan dit keer voor te zullen stemmen als er een referendum zou worden gehouden. Opvallend was dat veel mensen zich slecht tot niet konden herinneren wat de inhoud was van het grondwettelijke verdrag in 2005. Terwijl de belangrijkste reden van afwijzing was terug te leiden naar de inhoud van het verdrag.⁸⁵

Tijdens de nationale verkiezingen zet het kabinet in op een verandering van het verdrag: een nieuw verdrag dat qua naam, omvang en inhoud wezenlijk afwijkt van de verworpen grondwet.⁸⁶ Zoals eerder gezegd moesten alle assumpties van federalisme en een Europese Superstaat moesten eruit. Slechts omdat de schijn van de afwezigheid van statelijke symboliek (naam, vlag en volkslied) wordt gewekt gaat de Raad van State snel akkoord, deels om een tweede referendum te vermijden. De PvdA grijpt hier de kans om aan hun belofte van een nieuw referendum te ontsnappen; het was immers niet meer nodig.⁸⁷

De ondertekening van het Verdrag van vindt plaats in Lissabon 13 december 2007. Nederland is na de afwijzing in een impasse geraakt (net als Frankrijk) waarin

---

⁸³ Rood, J. 'Het verdrag van de vele dimensies en gezichten', 401-402.

⁸⁴ Ibid., 403.

⁸⁵ Vollaard, H. en Boer, B. 'Euroceptism in the Netherlands', 15.

⁸⁶ Rood, J. 'Het verdrag van de vele dimensies en gezichten', 402.

⁸⁷ Ibid., 403.

‘reflectie’ plaats zou moeten vinden. Niets is minder waar.⁸⁸ Deze impasse maakt de goedkeuring van het verdrag van Lissabon belangrijk voor Nederland, hierdoor is Nederland dan namelijk niet langer de dwarsligger die de voortgang van de Europese Unie belemmert.⁸⁹

Het verdrag is in het geheim tussen lidstaten tot stand gekomen. Waar eerst de burger en de betrokkenheid van de burger centraal komt is het verdrag van Lissabon tot stand gekomen als een waar Europees verdrag.⁹⁰

Dit soort achterkamerpolitiek kan een negatieve invloed hebben op de beeldvorming over Europa. Door het verdrag tussen de lidstaten tot stand te laten komen is het proces alles behalve transparant. Hierdoor zou de dimensie *performance* versterkt kunnen worden. Als de processen van besluitvorming niet transparant zijn, kan dat de burger sceptisch maken. In het geval van het verdrag van Lissabon is het goed gegaan, er was vanuit de burgers geen vraag (meer) naar transparantie of uitleg. Dergelijke besluitvorming kan echter niet bijdragen aan positieve beeldvorming over Europa. Vooral voor Nederland is het belangrijk dat er wat aan beeldvorming gedaan wordt, Nederland staat bijna onderaan, op de 21ste plek, van alle lidstaten als het gaat om positieve beeldvorming over Europa.⁹¹

Media

De hierboven genoemde beeldvorming is van invloed geweest bij het referendum, maar speelt ook een grote rol bij de Europese Parlementsverkiezingen en de algemene verantwoording van de EU. Dat er zo weinig positieve beeldvorming over Europa bestaat, is deels te wijten aan de media.

Het is opvallend hoe weinig aandacht er door de Nederlandse media besteed wordt aan Europa. Dagelijks worden er Europese onderwerpen besproken op het nieuws, maar wel pas als zesde of zevende onderwerp. De gedrukte pers besteedt van alle media de meeste aandacht aan Europa, televisie vrij weinig en de publieke omroep besteedt verhoudingsgewijs meer aandacht aan nieuws rondom Europa dan de commerciële omroep. De aandacht die er wel aan besteed wordt heeft vaak een

---

⁸⁸ Ibid., 402.

⁸⁹ Ibid., 402.

⁹⁰ Ibid., 403.

⁹¹ Mak, J. en Beus, de J. *De Kwestie Europa*, 11.

negatieve toon. Toch is niet alle berichtgeving negatief en zijn er pieken, zoals tijdens het grondwettelijk referendum. Na 2004 is er in de mediaberichtgeving meer aandacht gekomen voor Europa, wat zou kunnen bijdragen aan bewustwording van het volk. De berichtgeving over de Europese parlementsverkiezingen was in Nederland het minst frequent van alle lidstaten.⁹²

Omdat de beeldvorming van de Nederlandse media zo negatief is kan gesteld worden dat dit bijdraagt aan de creatie van *negative affection* onder de Nederlandse burgers. Indien de media meer, en meer gebalanceerd, bericht zouden geven over de Europese Unie zou dit de mate van *negative affection* onder kiezers kunnen beïnvloeden.

---

⁹² Ibid., 21.

2.4 Europese parlementsverkiezingen

De mate van eurosceptis in een lidstaat kan gemeten worden tijdens de Europese parlementsverkiezingen. In de periode 2001 tot 2011 vinden er twee keer Europese parlementsverkiezingen plaats. De eerste in 2004 en de tweede in 2009. Om een goed beeld van de periode 2001-2011 te krijgen is het belangrijk dat ook de verkiezingen in 1999 worden bekeken. De jaren negentig zijn immers de aanloop naar deze periode.

Bij de verkiezingen voor het Europees Parlement in 2004 komt 39,4 procent van de Nederlandse stemgerechtigden opdagen bij de verkiezingen. Dit staat in schril contrast met de opkomst voor de nationale verkiezingen in 2003; namelijk 79,9 procent.⁹³ Toch is er, in verhouding tot 1999, een flinke stijging, toen kwam slechts 30 procent stemmen. In 2009 daalt de opkomst echter weer naar 36,5 procent.⁹⁴

De opkomst voor de Europese parlementsverkiezingen is algemeen gezien sterk gedaald. In 1979 is de opkomst 57,8 %. In 1999 nog maar 29,9%. De Europese parlementsverkiezingen worden vaak weggezet als een soort tweederangs, of zelfs derderangs verkiezingen.⁹⁵ Daarnaast bepalen nationale zaken wat een kiezer gaat stemmen bij de Europese parlementsverkiezingen. Wat er in Europa speelt is van ondergeschikt belang. Europa speelt voor kiezers amper een rol in de nationale verkiezingen.⁹⁶ Er is dus geen sprake van onverschilligheid, maar je zou kunnen stellen dat de Nederlandse burger zich gewoonweg niet identificeert met Europa. Nationale zaken zijn belangrijker dan Europese zaken, terwijl het om Europese verkiezingen gaat. Dit wijst onder andere op het bestaan van vraagstukken rondom de dimensie *identity*. Daarnaast kan gesteld worden dat het te maken heeft met een gemis van vertrouwen in het Europese apparaat.

Zeker één op de vijf Nederlandse kiezers stemt tijdens de Europese Parlementsverkiezingen op een Eurosceptische partij. Puur omdat deze eurosceptisch

---

⁹³ Vollaard H, en Boer, B. 'Eurosceptism in the Netherlands', 14.

⁹⁴ Van der Vleuten, A. *De bestuurlijke kaart van de Europese Unie*, 247.

⁹⁵ Vollaard H, en Boer, B. 'Eurosceptism in the Netherlands', 13.

⁹⁶ *Ibid.*, 12.

is.⁹⁷ Gezien de opkomstcijfers is relatief gezien één op vijf mensen niet heel veel, maar deze mensen zijn wel uitgesproken eurosceptisch.

De Eurobarometer laat zien dat er een statistisch verband is tussen het vertrouwen in de Nederlandse overheid en het vertrouwen in de Europese grondwet. Veertien procent van de stemmers zegt dat hun stem een stem tegen de zittende regering is en niet zozeer tegen de Europese grondwet.⁹⁸ Dit betekent dus eigenlijk dat er sprake is van een *performance* probleem bij de Nederlandse overheid. In dit geval is er geen sprake van *instrumental* of *political eurosceptism*. Deze veertien procent heeft niet tegen het grondwettelijk verdrag gestemd omdat ze per definitie tegen het verdrag zijn, maar puur omdat ze geen vertrouwen hebben in de zittende overheid. Dat maakt hun eurosceptische stem eentje zonder eurosceptische lading.

Wat zijn de Europese pijnpunten

Nederlanders zijn bijzonder negatief over de Euro. Hoewel ze wel voor de gezamenlijke munt zijn is 70 procent van de Nederlanders het erover eens dat de Euro slecht is geweest voor de Nederlandse economie. 93 procent is het erover eens dat de prijzen in Nederland zijn gestegen door de Euro.⁹⁹ Het gedachtegoed over de Euro heeft invloed gehad op de stemwijze van de Nederlander. Dit is een duidelijk voorbeeld van *utilitarianism*. De Euro wordt ervaren als een nadeel voor Nederland, de welvaart is door de komst van de Euro licht afgenomen en dat heeft gevolgen voor de algemene steun voor de EU. Wat betreft de scepsis rondom de Euro kan dus gesteld worden dat er sprake is van *instrumental eurosceptism*.

Naast de invoering van de euro heeft ook de verdere uitbreiding van de EU bijgedragen aan de afwijzing van het referendum. Het idee dat de Nederlanders hun geld, macht en werk moesten delen met nieuwe mensen maakte dat ze eerder geneigd waren tot nee te stemmen. Ze wilden wel de Scandinaviërs erbij, maar liever niet het zuiden en het oosten. Met name de eventuele toetreding van Turkije had een negatieve invloed.¹⁰⁰ Dit wijst op *negative affection*: er heerst angst voor immigranten een invloeden van buiten Nederland.

---

⁹⁷ Ibid., 18.

⁹⁸ Ibid., 18.

⁹⁹ Ibid., 20.

¹⁰⁰ Ibid., 14-15.

Dijkink en Mamdouh tonen aan dat het exclusief identificeren met de Nederlandse staat is toegenomen de afgelopen jaren. De nadruk is meer komen te liggen op de nationale identiteit.¹⁰¹ Deze constatering is een directe verwijzing naar *identity*. In Nederland is men de afgelopen jaren dus meer bezig geweest met de eigen identiteit en niet met de Europese identiteit. Dit leidt ook tot meer angst voor immigratie en buitenlanders en dus tot *negative affection*.

Mak en De Beus stellen dat er niet per definitie een toename is van eurosceptis in Nederland, ze zien echter wel dat er een aantal gebeurtenissen zijn die als eurosceptisch gedefinieerd zouden kunnen worden. De VVD die altijd een sceptische houding tegen Europa heeft gehad, kabinet-Balkenende I met de LPF, het referendum over het grondwettelijk verdrag en de moeizame koers die de bewindslieden van de PvdA en het CDA sindsdien hebben ingezet leiden tot een toename van de eurosceptis.¹⁰²

De auteurs zien deze fase van eurosceptis als een overgangperiode naar normalisering van de Europese kwestie en stellen dat Nederland nooit uitgesproken eurosceptisch is geweest. Het Europese beleid dringt verder door in de Nederlandse politiek en dit zou leiden tot een vertrouwd patroon van kritiek, protest, debat en compromis.¹⁰³

Nederland hoort ondanks de meer sceptische houding nog steeds bij de meest eurofiele lidstaten, hierdoor zal het anti geluid zich op een geregelde manier uiten en niet omslaan in massaal protest. Zolang het grootste deel van de bevolking het er maar mee eens is.¹⁰⁴

Het verder doordringen van Europees beleid en de angst daarvoor toont de dimensie *strengthening*. Het maakt mensen angstig dat Nederland meer beleidsterrein overdraagt aan Europa. Dit is dus een duidelijk voorbeeld van *political eurosceptism*.

---

¹⁰¹ Ibid., 21.

¹⁰² Mak, J en Beus, de J. *De Kwestie Europa*, 31.

¹⁰³ Ibid., 31.

¹⁰⁴ Ibid., 32.

2.5 Het Nederlandse Buitenlandbeleid en de trans-Atlantische focus

Nederland heeft een vrij neutraal en constant Europees en Buitenlandbeleid. Hoewel er zeker aanpassingen en verschuivingen in het beleid zijn geweest, is er van grote veranderingen geen sprake geweest.¹⁰⁵

Opvallend is de houding van Nederland tegenover Europa. Amerika was de grote bevrijder na de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast heeft Amerika de wederopbouw van Europa mogelijk gemaakt en Nederland heeft altijd veel waarde gehecht aan deze trans-Atlantische band.¹⁰⁶ Nederland zou goed een brugfunctie kunnen vormen tussen Amerika en Europa. Tijdens de Irak-oorlog wordt echter pijnlijk duidelijk dat Nederland daar niet toe in staat is. Bij de inval in Irak lag er een Europees plan op tafel. Nederland kiest ervoor, zonder een goede of logische reden, om mee te gaan in het Amerikaanse plan. Uiteindelijk doet Nederland over het algemeen wat de Amerikanen willen en in dit geval koos Nederland ervoor Amerika boven Europa te verkiezen.¹⁰⁷

Deze pro-atlantische houding van Nederland wordt scherp verwoord in het rapport van de Commissie Davids over de Irak-oorlog: ‘in de door de Commissie onderzochte periode prevaleerde de Atlantische reflex boven enigerlei op Europa gerichte houding.’¹⁰⁸

Wikileaks toont ook aan hoe sterk de trans-Atlantische banden zijn in Nederland en Amerika. Vaak spreken de Amerikanen hun waardering uit over het immer volgzame en trouwe Nederland. De Amerikaanse ambassadeur Clifford Sobel noemt Nederland een “vital transatlantic anchor in Europe”.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ Wielenga, F. *Nederland in de twintigste eeuw* (2009 Amsterdam) 176.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 176.

¹⁰⁷ Mak, J. en Beus, de J. *De Kwestie Europa*, 37.

¹⁰⁸ Gijswijt, T. ‘De trans-Atlantische elite en de Nederlandse buitenlandse politiek sinds 1945’ in: D. Hellema, M. Segers en J. Rood *Bezinning op het buitenland. Het Nederlands buitenlands beleid in een onzekere wereld.* (Den Haag 2011) 31-32.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 32.

Sub conclusie

Uit dit hoofdstuk kan in ieder geval geconcludeerd worden dat er in Nederland in de periode 2001-2011 sprake is van eurosceptis. Hoewel er wel een toename is van eurosceptische partijen is er niet per definitie sprake van een toename van eurosceptis.

Van de vijf gestelde dimensies komen voornamelijk *strengthening*, *identity* en *negative affection* vaak terug in deze periode. De laatste twee hebben ook wel enigszins een overlap met elkaar, aangezien het versterken van de eigen identiteit logischerwijs zal leiden tot een sceptische houding tegenover andere volken. Daarnaast is, op sociaaleconomisch en sociaal cultureel gebied, sprake van *strengthening*. Dit zorgt voor terughoudendheid van zowel de burger als politici. Dit bleek ook uit de onderzoeken naar de afwijzing van het Grondwettelijk verdrag: er was angst voor het verlies van de sociale zekerheid die de Nederlandse overheid biedt.

Utilitarianism, de voor- of nadelen die de lidstaat of het individu ondervindt aan het lidmaatschap zien we het sterkst terug bij discussies betreffende de invoering van de Euro. In de analyse van de bevolking komt de Euro er niet positief uit. Ze concluderen dat de Euro een negatieve invloed heeft gehad op de welvaart en dat het leven relatief duurder is geworden door de komst van de Euro. De Euro is hiermee een onderdeel dat een duidelijke vorm van *instrumental eurosceptism* laat zien.

Kijkend naar de twee eurosceptische stromingen blijkt *political eurosceptism* aanzienlijk vaker voor te komen dan *instrumental eurosceptism*. Dit is ook vrij logisch, aangezien Europa steeds verder doordringt bij de burger, meer instuties heeft en steeds meer beleidsterreinen van de nationale overheid overneemt. Dit is waar *political eurosceptism* het sterkst vertegenwoordigd is.

Instrumental eurosceptism zal wellicht meer in de beginfase van de Europese integratie terug te vinden zijn. De lidstaten maken dan namelijk kosten en baten analyses om tot volgende stappen over te gaan. Inmiddels is de integratie al zo ver gevorderd dat er meer aandacht ligt op de instituties en de werking daarvan dan op welke voor- en nadelen Europa heeft. Dit betekent overigens niet dat *instrumental eurosceptism* niet alsnog op een aantal vlakken terugkomt.

Opvallend in dit hoofdstuk zijn de twee dimensies *identity* en *negative affection*. Beiden komen vaak aan de orde en zijn lastig te plaatsen onder ofwel *instrumental* ofwel *political eurosceptism*. Toch zijn ze in de periode 2001-2011 sterk aanwezig en dus van wezenlijk belang voor de eurosceptis. *Negative affection* zou zowel onder *instrumental* als *political eurosceptism* kunnen vallen. Angst voor immigranten en de eenwording van Europa kan worden gezien als een kosten en baten analyse: is de eenwording voordelig voor mij of mijn land en ondervind ik nadeel van de komst van immigranten? Echter, *negative affection* zou tevens kunnen verwijzen naar *political eurosceptism* omdat het de instituties zijn die immigratie en eenwording mogelijk maken.

Identity is mogelijk nog complexer dan *negative affection*. Enerzijds is het te koppelen aan *political eurosceptism* omdat de identiteit ontleend kan worden aan instituties. Tegelijkertijd kan het gekoppeld worden aan *instrumental eurosceptism*: indien het idee overheerst dat de Europese Unie de Nederlandse identiteit, en daarmee de plek van Nederland in de wereld (bijvoorbeeld qua handel), overneemt en men ervan overtuigd is dat dit een negatieve impact zal hebben op de Nederlandse welvaart. Op deze manier werkt *identity* echter beide kanten op. Wanneer iemand zich bijvoorbeeld historisch en cultureel verbonden voelt met de Europese Unie, zorgt dit voor meer welvaart en een beter toekomstperspectief. Deze complexe, dynamische dimensie wordt hiermee bijzonder bepalend voor eurosceptis. Wellicht is het daarom goed te stellen dat, in toekomstig onderzoek, de dimensie *identity* meer aandacht verdient. Er zou wellicht sprake moeten zijn van een derde eurosceptische stroming, één die direct verbonden is aan identiteit.

Tot slot zou Nederland een brugfunctie kunnen vervullen tussen Europa en Amerika. Dit is tot op heden echter onmogelijk geweest omdat Nederland de trans-Atlantische band tot nu toe altijd boven Europa heeft verkozen. Dit schets ook een beeld naar de bevolking toe. Als de overheid de trans-Atlantische band prevaleert boven Europa kan de bevolking zich schikken in deze houding, waardoor eurosceptis gevoed kan worden.

Hoofdstuk 3

Hoe stond Nederland tegenover Europa in de jaren zestig?

Dit hoofdstuk onderzoekt de houding en de rol van Nederland binnen de Europese integratie in de jaren zestig. Daarbij is het de vraag of Nederland een eurosceptische houding aannam en zo ja, welke vorm van eurosceptis. Om deze vraag te beantwoorden zal er gekeken worden of de vijf dimensies van Boomgaarden zijn aan te tonen in de jaren zestig. Als casus zal de afkeuring van de Fouchetplannen behandeld worden en de handelswijze van Nederland daarin.

Allereerst zal er in dit hoofdstuk een beeld geschetst worden van de Nederlandse samenleving in de jaren zestig met daarbij de belangrijkste gebeurtenissen op het gebied van Europese integratie. Vervolgens worden de Fouchetplannen als casus behandeld. Hierna volgt een uiteenzetting over het Nederlandse buitenlandbeleid in de jaren zestig en ook dit hoofdstuk eindigt met een slotconclusie.

Europa in de jaren zestig

Begin jaren zestig zorgt de minister van Buitenlandse Zaken, Joseph Luns, er bijna eigenhandig voor dat de Fouchetplannen mislukken.¹¹⁰ Er is onrust in Europa en in 1963 spreekt de Franse president, Charles de Gaulle, zijn veto uit tegen toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG. Dit tot ongenoegen van Nederland. Luns wilde, voor strategische doeleinden, juist dat het Verenigd Koninkrijk toe zou treden tot de EEG. In 1965 komt er het verdrag van de Fusie, waarin de verschillende onderdelen van Europa worden samengevoegd onder één noemer: de Europese Gemeenschap (EG). In datzelfde jaar is er de lege-stoel crisis. De Gaulle weigert te verschijnen op de Raad van Ministers en frustreert en blokkeert hiermee het integratieproces. In 1966 wordt het compromis van Luxemburg gesloten en De Gaulle stemt er mee in dat hij zijn plaats in de Raad weer zal innemen, mits er een uitweg komt bij belangrijke aangelegenheden. Een ‘agreement to disagree’. Een lidstaat moet

---

¹¹⁰ Bozo, F. *Two strategies for Europe* (Oxford 2001) 79.

volgens De Gaulle in staat zijn, wanneer er vitale belangen in het spel zijn, een veto te kunnen uiten en moet het proces tot stilstand kunnen brengen.¹¹¹

Op 1 juli 1968 wordt, een jaar eerder dan verwacht, het Gemeenschappelijk Douanetarief ingevoerd. Hiermee wordt vrij handelen mogelijk binnen de lidstaten en vervallen de douane- en invoerrechten van de lidstaten.¹¹²

Deze gebeurtenissen hebben allemaal bijgedragen aan het proces van de Europese integratie. Het politieke vaarwater waar Nederland zich in bevond kabbelde tot half jaren zestig door, maar komt dan in een stroomversnelling.

---

¹¹¹ Vleuten, van der, A. *De bestuurlijke kaart van de Europese Unie*, 23-24.

¹¹² Dinan, D. *Europe Recast*, 130-131.

3.1 Staatkundige vernieuwing en binnenlandse onrust

In de jaren zestig vonden er twee keer verkiezingen plaats: in 1963 en in 1967. Het begin van de jaren zestig was politiek gezien relatief rustig. De samenleving was nog verzuild en daarmee overzichtelijk. In de loop van de jaren zestig kwamen er steeds meer veranderingen. Midden jaren zestig zette de ontzuiling in en in oktober 1966 bracht Schmelzer in een Kamervergadering het zittende kabinet ten val. Deze ‘Nacht van Schmelzer’ was de voorbode van een nieuw politiek tijdperk, waarin alles anders werd.¹¹³

Deze ‘Nacht van Schmelzer’ wordt gezien als het eindpunt van de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog en het beginpunt van een nieuw politiek tijdperk. De consensus die nodig was geweest voor wederopbouw was niet langer gewenst en de politieke partijen kwamen scherper tegenover elkaar te staan. De debatten werden hierdoor levendiger en de toon scherper. Er ontstonden ook nieuwe politieke partijen, zoals D66.¹¹⁴

De kiezer koos niet langer op basis van zuil en kerkelijk achtergrond vanaf midden jaren zestig. Dat was positief voor partijen als de PvdA en de VVD. Voor de confessionele partijen, de KVP, ARP en CHU pakte het slecht uit.¹¹⁵

Steeds meer huishoudens waren in het bezit van een televisie. Hierdoor werd de wereld steeds toegankelijker en kleiner. De Vietnam-oorlog werd op de voet gevolgd en er kwam steeds meer protest tegen het Amerikaanse optreden daar. Ontwikkelingslanden en hun problematiek kregen meer aandacht en het rijke Westen kwam scherp tegenover bijvoorbeeld Afrika en Azië te staan.¹¹⁶

De politieke elite maakte de dienst uit in de jaren zestig. Met de ontzuiling kwam ook de roep voor meer openheid van zaken. Het polderen en de consensus die men zo gewend was waren niet langer gewenst. De kiezer wilde weten waar welke partij voor stond en waarom. In het voorjaar van 1966 werd D66 opgericht. Ze was de grootste bron achter de staatkundige vernieuwing: ze wilde een gekozen minister-

---

¹¹³ Wielenga, F. *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009) 253-254.

¹¹⁴ *Ibid.*, 252.

¹¹⁵ *Ibid.*, 256.

¹¹⁶ *Ibid.*, 247, 248.

president en ook de invoering van een districtenstelsel. De PvdA en de PPR (opgericht in 1968) namen de thema's van D66 over en kwamen samen met initiatiefvoorstellen. De veranderingen in de maatschappij brachten indirecte gevolgen met zich mee. De partijen verbeterden de interne democratie en de relatie tussen het electoraat en de gekozenen veranderde.¹¹⁷

Polarisatie

Ook in de jaren zestig is er sprake van polarisatie. In deze tijd een vrij nieuw fenomeen. Jarenlang is de samenleving verzuild en leven mensen binnen die zuil. Langzaam zet de ontzuiling in en als in 1963 de PvdA en de VVD veel zetels verliezen bij de nationale verkiezingen, doet er zich ook iets anders voor. De opkomst van een nieuwe partij: de Boerenpartij.¹¹⁸ De partij, geleid door Hendrik 'boer' Koekoek, bracht de onvrede in de samenleving aan het licht. Hoewel de partij eerst slechts opkwam voor de rechten van de boeren ging ze zich later ook inzetten voor de rest van de bevolking. Ze gingen in op de onvrede over het afnemende gezag van de overheid, de bureaucratie en de te hoge belastingen.¹¹⁹

Bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten en gemeenteraden kreeg de Boerenpartij veel stemmen. Bij de (vervroegde) verkiezingen in 1967 hadden ze echter geen winst. De partij was verdeeld geraakt door interne ruzies en een aantal leden was in opspraak gekomen vanwege hun oorlogsverleden. De Boerenpartij en het plotselinge succes waren een bedreiging voor de gevestigde partijen en zo zagen de partijen dat ook.¹²⁰

Maatschappelijke veranderingen

Niet alleen in de politiek veranderde er veel. Ook het maatschappelijk protest werd groter en de burger kreeg een stem. Naast studentenprotesten, antikernenergie en demonstraties tegen het apartheidsregime kwamen arbeiders ook in opstand.

---

¹¹⁷ www.europa-nu.nl/id/vh8lnhrq7ybe/staatkundige_vernieuwing_in_de_jaren_zestig 3/7. Geraadpleegd op 16 juni 2012.

¹¹⁸ Wielenga, F. *Nederland in de twintigste eeuw* 254.

¹¹⁹ www.europa-nu.nl/id/vh8lnhrq7ybe/staatkundige_vernieuwing_in_de_jaren_zestig 3-4/7. Geraadpleegd op 15 juni 2012

¹²⁰ Ibid., 3/7.

Vrouwenbewegingen kwamen op en ze eisten gelijke rechten en gelijke behandeling.¹²¹

De betrokkenheid bij de politiek was toegenomen. De partijen werden op scherp gezet en de tegenstellingen werden groter. Zo wilde de PvdA in 1969 geen kabinet vormen met de KVP omdat deze te conservatief was.¹²²

Het politieke klimaat van Nederland was aan verandering onderhevig. De jaren vijftig bestonden uit wederopbouw, verzuiling en pacificatie. Hoewel er in de jaren zestig dus al enigszins scherpere verhoudingen kwamen, ontstond echte polarisatie pas in de jaren zeventig, tachtig.¹²³

Voor de jongeren was het niet langer vanzelfsprekend dat ze trouw of lovend waren over de Verenigde Staten. De ouderen hadden dit nog wel, vanwege de rol die de VS in de Tweede Wereldoorlog had gespeeld. Hoewel dit voor de bevolking misschien verschoof bleef de Nederlandse regering, zoals altijd, trouw aan hun Atlantische bondgenoot.¹²⁴

---

121 Wielenga, F. *Nederland in de twintigste eeuw*, 245-246.

122 www.europa-nu.nl/id/vh8lnhrq7ybe/staatkundige_vernieuwing_in_de_jaren_zestig_4/7. Geraadpleegd op 16 juni 2012.

123 Wielenga, F. *Nederland in de twintigste eeuw*, 255.

124 www.europa-nu.nl/id/vh8lnhrq7ybe/staatkundige_vernieuwing_in_de_jaren_zestig_1/7. Geraadpleegd op 16 juni 2012.

3.2 Fouchetplannen

Joseph Luns

Voordat de Fouchetplannen behandeld worden is een introductie van de Nederlandse hoofdpersoon gewenst. Namelijk Joseph Luns. Hij is minister van Buitenlandse zaken van 1956 tot 1971. Hij zit daar namens de KVP en maakt als minister veel belangrijke momenten in de Europese integratie mee. Zo ondertekent hij in 1957 voor Nederland het Verdrag van Rome, het basisverdrag van de huidige Europese Unie.¹²⁵ Luns was een lange en opvallende man die in staat was Charles de Gaulle recht in de ogen te kijken. Niet alleen omdat de twee mannen beide lang waren, maar ook omdat hij ‘nee’ durfde te zeggen tegen De Gaulle.¹²⁶

Tijdens de Fouchetonderhandelingen staat het parlement niet achter de standpunten van Joseph Luns. Zelfs zijn eigen achterban, de Katholieke Volkspartij (KVP) steunt hem niet in zijn beleid, maar Luns houdt vol.¹²⁷ Hoewel hij niet wilde dat de Fouchetplannen werkelijkheid zouden worden zal blijken in dit hoofdstuk dat Luns grotendeels geluk heeft gehad met hoe de zaken zijn gelopen.¹²⁸

Fouchetplannen

Begin jaren '60 waren er twee dingen belangrijk: Europa en de NAVO en hoe deze twee zich verder zouden ontwikkelen.

De Fouchetplannen zijn ontwikkeld in de Fouchet commissie, onder leiding van Christian Fouchet. Deze commissie werd ingesteld naar aanleiding van een voorstel van De Gaulle en het plan wordt gelanceerd in 1961. De Gaulle wil met de zes lidstaten samenwerken op politiek, cultureel en defensie gebied, om zo tot en nieuw Europa te komen. Daarnaast wil hij hervormingen binnen de NAVO. Vooral dit laatste was tegen het zere been van de Amerikanen.¹²⁹ Tegelijkertijd komt de Amerikaanse president Kennedy met een *Grand Design*. Hij wil een nieuwe vorm van

---

125 Harryvan, A.G. *In pursuit of influence. The Netherlands' European Policy during the Formative Years of the European Union, 1952-1973* (Brussel 2009) 143.

126 Ibid., 163.

127 Segers, M., 'De Gaulle's Race to the Bottom: The Netherlands, France and the Interwoven Problems of British EEC Membership and European Political Union, 1958-1963', *Contemporary European History* 19, 2 (2010) 123.

128 Ibid., 132.

129 Dinan, D. *Europe Recast*, 99.

trans-Atlantische samenwerking en ziet graag een Europa dat naar zijn zin gevormd wordt.¹³⁰ De Verenigde Staten nemen een afwachtende houding aan, Duitsland schaart zich achter Frankrijk, maar de andere lidstaten willen alleen verder op de plannen ingaan als het Verenigd Koninkrijk (dan kandidaat-lid) mag mee onderhandelen.¹³¹

Het loopt niet naar de zin van De Gaulle en hij besluit een ‘touch up’ te doen in 1962. Hierop sneuvelt het plan. De precieze aanleiding daarvoor wordt verderop uitgebreid behandeld. De Franse politiek wordt vanaf dat moment harder en dat baart Amerika zorgen, waardoor de relatie tussen Frankrijk en Amerika op scherp komt te staan.¹³²

Houding Nederland

Tijdens de Fouchet-onderhandelingen vrezen de Nederlanders en de Belgen een Frans-Duitse hegemonie binnen Europa¹³³. Nederland en België willen, mede daarom, graag dat de Engelsen participeren in de onderhandelingen. Luns dringt meerdere malen bij het Verenigd Koninkrijk aan op een lidmaatschapsaanvraag.¹³⁴ Daarnaast hebben de Nederlanders moeite met De Gaulle’s plannen om de NAVO te hervormen. Nederland is Atlantisch georiënteerd en wil niet tegen de haren van Amerika instrijken. Daarom is er wantrouwen tegenover De Gaulle.¹³⁵

Uiteindelijk weigert de Nederlandse overheid, op aandringen van Luns, om akkoord te gaan als de Engelsen niet ook zouden mee praten. Dit werd de zogenaamde *préalable anglais*.¹³⁶ Doordat de Engelsen sterk verbonden waren met Amerika en veel waarde hechten aan hun trans-Atlantische relaties wilde De Gaulle hier niet mee instemmen. Hij zag het Verenigd Koninkrijk als het ‘paard van Troje’.¹³⁷ De Gaulle

---

¹³⁰ Ibid., 98.

¹³¹ Ibid., 100-101.

¹³² Bozo, F. *Two strategies*, 77-79.

¹³³ Dinan, D. *Europe Recast*, 99-100.

¹³⁴ Harryvan, A. *In Pursuit of Influence*, 161.

¹³⁵ Wielenga, F. *Nederland in de twintigste eeuw*, 277.

¹³⁶ Harryvan, A., *In Pursuit of Influence*, 161-162.

¹³⁷ Van de Vleuten, A. *De bestuurlijke kaart van de Europese Unie*, 23.

wilde juist minder invloed van de Amerikanen, dan moest er geen land bij dat nauwe banden had met Amerika.¹³⁸

Dit blijkt ook verschillende notulen van de ministerraad. Op 24 november 1961 geven België en Nederland aan dat ze niet willen meedoen aan de gesprekken als Engeland er niet bij betrokken wordt.¹³⁹ In de ministerraad van 26 januari 1962 wordt het tweede Fouchetplan van De Gaulle afgewezen. Volgens Nederland ontbreekt er een duidelijke verwijzing naar de NAVO. Wederom geven België en Nederland aan dat het hele plan niet doorgaat als het Verenigd Koninkrijk geen lidmaatschap mag aanvragen.¹⁴⁰

Het wantrouwen dat Nederland had tegenover De Gaulle was niet ongegrond. De Gaulle gaf aan dat hij moeite had met de NAVO en het defensiebeleid dat door de Amerikanen geregeld werd. En dat kon De Gaulle natuurlijk niet hebben, want die wilde juist minder afhankelijk zijn van de Amerikanen. Daarom wilde hij een Europa met Europese defensie en niet Amerikaanse defensie.¹⁴¹

Engeland kon tegenwicht bieden en ze wilden de relatie met de Amerikanen en de NAVO niet op het spel zetten. De Amerikanen wilden dat Europa verenigd zou worden aan het de hand van het plan van Monnet, niet van Fouchet. Ze waren dan ook groot voorstander van de toetreding van de Engelsen. Hierdoor zouden ze meer invloed kunnen uitoefenen en werd de invloed van Frankrijk in Europa kleiner.¹⁴²

Nederland is hier enkel bezig met eigen belang. Door toetreding van het Verenigd Koninkrijk kan Nederland een hegemonie van Frankrijk voorkomen. Er is hier dus sprake van de dimensie *utilitarianism* en dus *instrumental eurosceptism*.

In de houding van Nederland zat een discrepantie. Luns was lid van de regeringspartij KVP, maar zag het idee van een federalistische staat Europa niet zitten. Zijn achterban en ook het parlement wilden wel dat de Fouchetplannen zouden worden goedgekeurd. Het doel van de toen zittende regering was het toewerken naar

---

¹³⁸ Bozo, F. *Two strategies*, 78, 79.

¹³⁹ Notulen Ministerraad 24 november 1961. Nr. 2891. NA, 2.02.05.02 (Arch. MR) (Nationaal Archief, Den Haag) inv.nr. 653. 2,3.

¹⁴⁰ Notulen Ministerraad 26 januari 1962. Nr. 2929. NA, 2.02.05.02 (Arch. MR) (Nationaal Archief Den Haag) inv. nr. 675. 1,2.

¹⁴¹ Bozo, F. *Two strategies*, 77-79.

¹⁴² *Ibid.*, 81.

een Europese Politieke Unie. Minister-president De Quay stond aan de kant van Luns, maar deze tegenstrijdigheid zorgde voor veel onrust op het politieke toneel.¹⁴³

Ernst van der Beugel was staatssecretaris van Buitenlandse Zaken van 1957 tot 1958 en had als portefeuille Europese samenwerking. Hoewel hij daarna directeur werd bij de KLM speelde hij een belangrijke rol in de jaren zestig en steunde Luns tijdens de Fouchetplannen.¹⁴⁴

Van der Beugel was onderdeel van de Bilderberg Groep. Toen De Gaulle in 1963 zijn ‘dubbele veto’ gaf probeerde Van der Beugel via de Bilderberg Groep een verzet tegen De Gaulle op te roepen bij de Atlantische gemeenschap.¹⁴⁵ De Bilderberg Groep is opgericht in 1954. Bij de eerste bijeenkomst werden belangrijke politieke leiders, financiële experts en intellectuelen uit heel Europa uitgenodigd om na te denken over hoe de groeiende kloof tussen Europa en Amerika gedicht kon worden. Dit had onder andere te maken met de angst voor het communisme in die tijd. De initiatiefnemer was prins Bernhard.¹⁴⁶

Van der Beugel had een sterke mening over de intenties van Frankrijk: ‘Het staat voor mij vast dat Frankrijk zich heeft vastgeklemd aan het Europa van de Zes, niet omdat het de integratie wil, maar omdat het via het Europa van de Zes het leiderschap van deze groep wil veroveren.’¹⁴⁷

‘Het komt mij echter voor dat wanneer de keuze wordt een gesloten blok onder leiding van Frankrijk, of het uit elkaar vallen van het Europa van de Zes, die keuze veel moeilijker zal zijn. Ik persoonlijk kan daar alleen van zeggen, dat het Europa van de Zes als instrument van Franse overheersing volstrekt onaanvaardbaar zou zijn.’ Aldus Van der Beugel.¹⁴⁸

---

¹⁴³ Harryvan, A. *The Pursuit of Influence*, 143.

¹⁴⁴ Gijswijt, T. ‘De trans-Atlantische elite en de Nederlandse buitenlandse politiek sinds 1945’ in: D. Hellema, M. Segers en J. Rood *Bezinning op het buitenland. Het Nederlands buitenlands beleid in een onzekere wereld.* (Den Haag 2011) 37-38.

¹⁴⁵ Ibid., 38.

¹⁴⁶ <http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2003-2004/Bilderberg-conferentie-1954.html>

¹⁴⁷ Gijswijt, T. ‘De trans-Atlantische elite en de Nederlandse buitenlandse politiek sinds 1945’ 37.

¹⁴⁸ Ibid., 38.

Luns en Van der Beugel vertegenwoordigden strikt Atlanticisme. Hierbij was het belangrijk dat er Amerikaans leiderschap zou zijn binnen het Atlantische bondgenootschap. Daarnaast was men binnen dit strikt Atlanticisme erg terughouden over een gezamenlijk Europees buitenlands en veiligheidsbeleid.¹⁴⁹

Nederland wil hoe dan ook voorkomen dat het Buitenlands en Veiligheidsgebied beleid (deels) wordt overgedragen aan de Europese Unie. Hier is sprake van de dimensie *strengthening*. Daarnaast kan gesteld worden dat er ook sprake is van *negative affaction*. De angst om niet aan het Amerikaanse ideaalbeeld te voldoen maakt dat Nederland vreest voor Europese eenwording. Ook is hier sprake van *utilitarianism*. Het is in het voordeel van het Nederlands beleid om sectorintegratie te voorkomen op het buitenlands en veiligheidsgebied. Daarnaast wil ze graag een goede verstandhouding met Amerika behouden, wat voor Nederland in verbinding staat met een goed toekomstperspectief. In deze Nederlandse strategie is dus zowel *instrumental eurosceptism* als *political eurosceptism* te herkennen.

Nederland stond geïsoleerd en raakte gefrustreerd, want hoewel ze het proces hadden weten te vertragen, hadden ze verder niets bereikt. Het idee van een Europese Politieke Unie van De Gaulle sprak steeds meer mensen aan en dat zou verdere politieke integratie betekenen. De Britten hadden geen uitnodiging ontvangen voor de EEC en ze wilden zelf ook niet lid worden.¹⁵⁰

Bij een WEU meeting had de Brits conservatieve politicus Edward Heath aangegeven dat hij niet geheel negatief stond tegenover het idee van inmenging van Engeland in de EEG. Luns greep deze kans meteen aan om het Verenigd Koninkrijk mee te laten praten in de onderhandeling over de EPU.¹⁵¹

Ondertussen werd de optie om de Fouchetplannen af te wijzen steeds minder waarschijnlijk. In het parlement had de KVP zich achter het EPU kamp geschaard en binnen het kabinet was de druk te voelen.¹⁵²

Minister president De Quay had in een vertrouwelijk memorandum aangedrongen op het nemen van een besluit over de Fouchetplannen. Volgens hem

---

¹⁴⁹ Ibid., 40.

¹⁵⁰ Segers, M. 'De Gaulle's Race to the Bottom', 124.

¹⁵¹ Ibid., 124.

¹⁵² Ibid., 124.

was dit één van de belangrijkste beslissingen in de geschiedenis en zou het de toekomst van Nederland bepalen. Omdat Luns in het buitenland zat en De Quay zijn andere collega's niet kon overtuigen liet het besluit nog even op zich wachten.¹⁵³ Uiteindelijk werd er besloten de *préalable anglais* te gebruiken: Nederland wilde alleen maar verder praten als het Verenigd Koninkrijk ook mee mocht onderhandelen.¹⁵⁴ Hier zaten strategische overwegingen achter. Nederland had de Engelsen nodig om de Fouchetplannen tegen te werken. Hier is dus sprake van het afwegen van de voor- en nadelen van het lidmaatschap en dus is er sprake van *instrumental eurosceptism*.

De afgevaardigde Nederlanders die in de Fouchetcommissie zaten wisten niet wat hen overkwam en hoe ze nu moesten handelen. Het kabinet kwam niet met duidelijke instructies, de minister van Buitenlandse Zaken zat in het buitenland en er was ook aanzienlijke druk vanuit Washington. Het gevolg was chaos. Frankrijk had ondertussen nog niets van de Nederlandse eisen geaccepteerd, het bleef onduidelijk wat er zou gebeuren. Wat wel duidelijk was, was dat de Nederlandse delegatie in de Fouchetcommissie geïsoleerd stond. En niet alleen geïsoleerd, ook nog zonder instructies.¹⁵⁵

De pro-Atlantische Henry-Paul Spaak zou terugkeren als minister van Buitenlandse Zaken in België. Dit zou een sterke back-up kunnen zijn voor Nederlands aspiraties. Luns kreeg het voor elkaar door de samenwerking met Spaak om met de Benelux een akkoord te sluiten. In dit akkoord werd de NAVO een belangrijke rol toebedeeld en Engeland moest een lidmaatschap aanvragen voor de EEG. Kort gezegd had Luns vastgehouden aan zijn positie en leek het naar de buitenwereld toe alsof Nederland standvastig was geweest. Niets was minder waar; de standvastigheid van het Nederlandse standpunt was te danken aan toeval en geluk.¹⁵⁶

Toen de Fouchet Commissie gevraagd werd een concept te maken van het verdrag lag er toen ieders verbazing al een ander plan, geheel naar de wensen van De

---

¹⁵³ DNA, 2.05.118, 30156, Fock aan Van Houten, 10 april 1961.

¹⁵⁴ Segers, M. 'De Gaulle's Race to the Bottom', 125.

¹⁵⁵ Ibid., 125.

¹⁵⁶ Ibid., 126.

Gaule en opnieuw werd Nederland geïsoleerd. Toch kwam het plan te laat, De Gaulle had zijn controle over het proces al verloren.¹⁵⁷

Nederland als frustrerende factor

Nederland frustreerde in de jaren zestig vaak het integratieproces. Dit kwam doordat Nederland bang was invloed te verliezen in Europa aan de grotere lidstaten. Nederland wilde op alle mogelijke manieren voorkomen dat Frankrijk of Duitsland te machtig werd.¹⁵⁸

Het Verenigd Koninkrijk was verdeeld tussen de Atlantische samenwerking met de VS, maar wilde ook graag deelnemen in het Europese project. Door het Verenigd Koninkrijk erbij te betrekken werd een Franse dominantie in Europa onwaarschijnlijk. Een voordeel dus voor Nederland.¹⁵⁹

Nederland was hier sterk bezig met een kosten- en batenanalyse. Er was hierdoor sprake van *utilitarianism*. Nederland woog constant af wat de voor- en nadelen waren van nieuwe stappen in het integratieproces. Een andere dimensie is ook terug te zien in het beleid dat Nederland voerde, namelijk *negative affection*. Nederland vreesde de eenwording van Europa onder Frans gezag. Deze strategie van Luns wijst op *instrumental eurosceptism*.

---

¹⁵⁷ Ibid., 126.

¹⁵⁸ Harryvan, A. *In Pursuit of Influence*, 171.

¹⁵⁹ Ibid., 158.

3.3 Het Nederlandse Buitenlandbeleid

Historicus Friso Wielenga vindt de Nederlandse reactie op de plannen van De Gaulle typerend voor de continuïteit in het Buitenlandbeleid van Nederland. Het verzet had dezelfde motieven als tijdens de Europese Defensiegemeenschap.¹⁶⁰

De Tweede Kamer verlangde meer discussie over het Buitenlandbeleid. Tot dan toe had Luns stevig de touwtjes in handen en bepaalde hij wat er wel en niet gebeurde.¹⁶¹

Nieuwlinkse stromingen die midden jaren zestig opkwamen vragen om erkenning van de DDR en de Vietcong. Ze hebben kritiek op het beleid van Amerika ten aanzien van Vietnam en trekken de Atlantische band die ten grondslag ligt aan het Nederlandse Buitenlandbeleid in twijfel. Het doel hiervan was voornamelijk provoceren.¹⁶²

In *The pursuit of influence*, een boek van historicus Anjo Harryvan, is duidelijk terug te lezen hoe reëel de dreiging was van isolatie van Nederland in de onderhandelingen over de Fouchetplannen. Het wordt ook duidelijk hoe sterk de Nederlandse visie op Europa contrasteert met die van De Gaulle. De Franse president voorzag een federaal Europa onder Franse leiding. Nederland daarentegen wilde vasthouden aan een krachtige Europese Commissie en een Europese Gemeenschap met eigen bovenstatelijke bevoegdheden en dus supranationaal.¹⁶³

Hier is sprake van de eerste dimensie van *utilitarianism*. Nederland wil handelen in haar eigen voordeel. Dat doet ze door supranationaliteit te benadrukken om te voorkomen dat Nederland als kleine lidstaat invloed zou verliezen. Door de nadruk te leggen op een krachtige Europese Commissie spreekt Nederland een andere dimensie aan, namelijk *performance*. Het is voor Nederland belangrijk dat het supranationale functioneren van de Europese Commissie onveranderlijk is om zo het democratische gehalte hoog te houden.

Dit ‘instrumenteel supranationalisme’ weerspiegelde niet zozeer een federalistisch ideaal, al was het daar ook niet mee in strijd, eerder de gedachte dat een

---

¹⁶⁰ Wielenga, F. Nederland in de twintigste eeuw, 276.

¹⁶¹ Ibid., 280.

¹⁶² Ibid., 279.

¹⁶³ Harryvan, A. The Pursuit of Influence, 166,167.

bovenstatelijke organisatie van Europa de grotere lidstaten als Frankrijk en Duitsland in bedwang kon houden. Daarnaast was deze bovenstatelijke organisatie ook van groot belang om de door Nederland zo gewilde gemeenschappelijke Europese markt tot stand te brengen. De landbouworganisatie die al bestond binnen de Benelux was een intergouvernementeel schrikbeeld voor Nederland, dat moest tegengegaan worden, Nederland wilde een supranationale organisatie.¹⁶⁴

Hier is wederom sprake van *utilitarianism*. Nederland maakt gebruik van het ‘instrumenteel supranationalisme’ om verder te komen in het proces naar een gemeenschappelijke Europese markt. Niet alleen wordt er door de overheid een kosten en baten analyse gemaakt, ze is ook bezig met *strengthening*. Ze wilde graag verdere integratie op een gebied, namelijk de gemeenschappelijke markt en dus verdieping binnen deze sector. Dat zal samengaan met nieuwe instituties en dus het aansterken van de Unie.

In de jaren zestig was volgens Harryvan de motivatie voor het Europese integratie proces groot. De overheid had haar beleid vooral gericht op het realiseren van Beyens plan voor de gemeenschappelijke markt. Het parlement en vooral de Tweede Kamer waren sinds begin jaren vijftig groot voorstander van een federalistisch Europa.¹⁶⁵ De Tweede Kamer had een federalistisch eenwordingsideaal en probeerde op allerlei mogelijke manieren druk uit te oefenen op de regering in Den Haag om het integratie tempo op te voeren. Het kon ze niet snel genoeg gaan.¹⁶⁶

De intenties waren niet om slechts de gemeenschappelijke markt tot stand te brengen, hoewel dit wel een rol speelde, maar een daadwerkelijke Europese politieke unie te realiseren. Midden jaren zestig bereikt dit zijn hoogtepunt.¹⁶⁷

Het Nederlands Buitenlandbeleid heeft dus in de jaren zestig een verandering ondergaan. Waar in eerste instantie Luns de scepter zwaaide, werd vanaf midden jaren zestig werd de vraag naar een democratischer en transparanter buitenlandbeleid groter.¹⁶⁸ Zo werd Luns meer dan eens door het parlement gewezen worden op zijn houding tegenover de Oostbloklanden. Waar de VS en het VK al een soort

---

¹⁶⁴ Ibid., 143.

¹⁶⁵ Harryvan, A. *The Pursuit of Influence*, 143.

¹⁶⁶ Ibid., 166.

¹⁶⁷ Ibid., 143.

¹⁶⁸ Ibid., 280.

ontspanningsklimaat hadden tussen Oost en West hield Nederland nog vrij lang vast aan de oude tegenstelling tussen Oost en West. Het parlement wil dat Luns toenadering zoekt met het oosten.¹⁶⁹

---

¹⁶⁹ Harryvan, A. *The Pursuit of Influence*, 166.

Sub conclusie

Uit dit hoofdstuk kunnen we concluderen dat er in de jaren zestig wel sprake was van eurosceptis. De eurosceptis centreert zich, in tegenstelling tot de periode 2001-2011, bij de politieke elite. Europa was een zaak voor de politiek, niet voor de burger.

Opvallend is dat in de jaren zestig er veel sprake is van de dimensie *utilitarianism*. Dit heeft te maken met het stadium van het Europese integratieproces. Nederland was constant bezig met een kosten- en batenanalyse om te besluiten wat de beste volgende stap zou zijn in het Europese integratieproces. Hierbij was vooral van belang dat er geen Frans-Duitse hegemonie ontstond.

Er is dus sprake van *instrumental eurosceptism*. Dat is logisch, want het Europese integratieproces bevond zich nog in het beginstadium. Er is op bepaalde punten wel sprake van *political eurosceptism*. Dat hebben we terug gezien in de dimensie *strengthening*, waarbij Nederland wilde voorkomen dat er op meer dan enkel economisch gebied werd samengewerkt.

Daarnaast zien we een aantal keer de dimensie *negative affaction* terugkomen. Ook deze dimensie gaat over de onwil van Nederland om op meerdere beleidsgebieden verder Europees te integreren. Daarin speelt ook mee dat Nederland de trans-Atlantische relatie met zowel Amerika als het Verenigd Koninkrijk wil veiligstellen. Hierdoor prevaleert de trans-Atlantische band nog weleens boven verdere Europese integratie. Qua binnenlandse politiek is er sprake van polarisatie. Deels door de populistische Boerenpartij, daarnaast ontstaan er ook veel nieuwe partijen door de ontzuiling en andere maatschappelijke veranderingen.

Een dimensie die in de jaren zestig eigenlijk niet is terug te vinden is *identity*. De veranderingen in de eigen maatschappij lijken hiervan de oorzaak te zijn. De Nederlanders waren niet bezig hun eigen identiteit te koppelen of af te zetten tegen die van andere Europeanen. Ze waren bezig met de Nederlandse identiteit in een andere samenleving, een ontzuilde samenleving die gepolariseerd was.

Het Nederlandse buitenlandse beleid, en dus het Europese beleid, werd tot midden jaren zestig bijna geheel bepaald door Joseph Luns. Vanaf midden jaren zestig verandert de maatschappij zichtbaar. De ontzuiling zet in, steeds meer mensen zijn in bezit van een televisie waardoor de wereld kleiner wordt. Er ontstaat behoefte aan een transparantere politiek.

Hoofdstuk 4

Slotconclusie

In de conclusie wordt kort herhaald wat onderzocht is in deze scriptie, daarnaast worden de twee voorgaande hoofdstuk met elkaar in verhouding gezet. Hebben de twee periodes overeenkomsten en is er inderdaad in de afgelopen tien jaar sprake van toename van eurosceptis in Nederland, of was er altijd al sprake van deze of een zekere mate van eurosceptis?

Uit dit onderzoek is allereerst gebleken dat eurosceptis zeker niet nieuw is. Al in de jaren zestig zijn vormen van eurosceptis te vinden. De eurosceptis is nu wel nadrukkelijker aanwezig, omdat het debat op maatschappelijk niveau plaats heeft. De burger is meer betrokken en door de Europese parlementsverkiezingen, die sinds 1979 worden gehouden, heeft de burger ook meer te zeggen over het Europese project.

Waar Lubbers en Scheepers op statische gronden een schematische stijging van eurosceptis in de jaren 2000 zien in Nederland zou ik willen stellen dat dit niet per definitie zo is, zeker niet in vergelijking met de jaren zestig. Wat wel gesteld kan worden is dat er een verandering van de vorm van eurosceptis heeft plaatsgevonden. In de jaren zestig staat Europa nog aan het begin van het integratieproces. De politieke elite bepaalt wat er wel en niet gebeurt en de burger houdt zich niet bezig met Europese zaken. De politieke elite, in het bijzonder minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns, vertoont een bepaalde mate en vorm van eurosceptis. Hij wilde geen federalistisch Europa, terwijl de Tweede Kamer en president van Frankrijk Charles de Gaulle dit wel degelijk voor ogen hadden. Luns had daarentegen geen moeite met het realiseren van een gemeenschappelijke Europese markt, dat was zelfs zijn doel.

In de periode 2001-2011 is het niet langer de politieke elite die alles bepaalt, maar krijgt de burger ook een stem. Daardoor verplaats eurosceptis zich naar de burger en verandert de vorm van eurosceptis. Ook is er meer sprake van polarisatie in de periode 2001-2011, waardoor eerder een eurosceptische stem kan worden verwacht.

Die sceptis is terug te zien in de twee vormen van eurosceptis die ik onderscheiden heb. Zoals ik heb aangetoond is er in de jaren zestig meer sprake van

instrumental eurosceptism terwijl er in de periode 2001-2011 meer sprake is van *political eurosceptism*. Dit is logisch te verklaren. In de periode 2001-2011 zijn er aanzienlijk meer instituties in Europa dan in de jaren zestig en Europa is steeds verder doorgedrongen tot de huishoudens. Toch zijn in beide periodes ook beide vormen van eurosceptis aanwezig. De vijf dimensies waaraan ik de eurosceptis getoetst heb zijn zowel in de jaren zestig als in de periode 2001-2011 terug te vinden.

Hoewel de vijf dimensies elk een duidelijke omschrijving hebben, is er binnen die dimensies zo nu en dan toch sprake van overlap: zo grenzen bijvoorbeeld de dimensies *identity* en *negative affection* aan elkaar. De afkeer tegen buitenlanders heeft grotendeels te maken met de nadruk op de eigen identiteit. Ook *strengthening* en *performance* hebben overlap, verdere verdieping van instituties staat direct in wisselwerking met het huidige functioneren van de instituties. *Utilitarianism*, het afwegen van de kosten en baten is heeft duidelijkere grenzen.

Deze laatste dimensie, de kosten en baten analyse, komt steeds weer terug in het Europese integratie proces. Zowel in de jaren zestig als in de periode 2001-2011. Dit is ook logisch, een land zal altijd afwegen wat het voordeligst is en hoe nadelige effecten voorkomen kunnen worden.

Een andere opvallende dimensie is *identity*. Hier is en wordt al veel onderzoek naar gedaan, maar ook in mijn onderzoek komt naar voren dat deze dimensie vaak een significante rol speelt in eurosceptis in de periode 2001-2011. Het zou dan als hoofdstroming naast *political* en *instrumentaal eurosceptism* niet misstaan en ik zou zelfs willen stellen dat *identity* grotendeels de huidige mate van eurosceptis bepaalt.

Het is duidelijk geworden dat in de periode 2001-2011 sprake is van veel polarisatie. Zo waren er veel verkiezingen, kabinetten die voortijdig vielen, nieuwe partijen die opkwamen en stonden de landelijke partijen vaak lijnrecht tegenover elkaar. De polarisatie kan gezien worden als een oorzaak voor een anti-Europese of eurosceptische stem van de kiezer. Zowel bij de Europese parlementsverkiezingen (in 2004 en 2009) als bij de landelijke verkiezingen. De PVV, een uitgesproken eurosceptische partij kende veel groei in deze periode en het maatschappelijk debat rondom verder integratie kwam steeds meer op gang.

Zoals blijkt uit cijfers van het CBS is Nederland één van de grootste voorstanders van Europa. De beeldvorming over Europa is daarentegen heel slecht in Nederland. Van de zevenentwintig lidstaten staat Nederland ver onderaan op nummer eenentwintig. Dit kan deels worden verklaard door de media. Europa geen ‘hot topic’ in de media en wordt vaak pas laat in het nieuws genoemd. Daarnaast is de slechte beeldvorming ook te wijten aan de politici. Zij schetsen vaak een negatief beeld van Europa en gebruiken Europa als zondebok wanneer er nadelige maatregelen moeten worden doorgevoerd. Als laatste oorzaak zou ik daar aan toevoegen dat de besluitvorming van Europa niet transparant is en dat de burger over het algemeen de processen binnen de instituties niet begrijpt. En als iets niet begrepen wordt is het lastig er een goed en helder beeld over te vormen.

De invloed van polarisatie op de mate van eurosceptis is in de jaren zestig lastig te meten. Hierdoor is het ook moeilijk vast te stellen hoe de mate van polarisatie in de jaren zestig zich verhoudt tot de polarisatie in de periode 2001-2011. In de jaren zestig werd de gang van zaken bij de Europese integratie bijna geheel bepaald door de politieke elite en niet door het volk. Er waren nog geen Europese parlementsverkiezingen en het volk was meer bezig met binnenlandse problematiek en de Vietnam-oorlog. Daarnaast is er ook weinig bekend over hoe de burger in de jaren zestig tegenover Europa stond. De overheid was voor een federalistisch Europa, de man die tot midden jaren zestig bepaalde hoe het Nederlandse Buitenlandbeleid eruit zag, Joseph Luns, wilde slechts de gemeenschappelijke markt tot stand brengen en wilde niets weten van een federalistisch Europa. Omdat het parlement zich uiteindelijk achter Luns schaarde kan het buitenlandbeleid van Nederland in die tijd worden bestempeld als eurosceptisch. En dan in de vorm van *instrumental euroscepticism*. Luns maakte namelijk duidelijk een kosten en baten afweging.

Hoewel er wel gesteld kan worden dat er sprake was van polarisatie in de jaren zestig, kan dus niet met zekerheid gesteld worden dat dit tot eurosceptis leidde. De polarisatie in de jaren zestig was vooral terug te zien in de nieuwe partijen die opkwamen en de ontzuiling van de samenleving.

Al met al is er dus sprake van eurosceptis in Nederland. Zowel in de jaren zestig, ten tijde van de afwijzing van de Fouchetplannen, als in de periode 2001-2011. Hoewel er statistisch een toename is van de eurosceptis zou ik niet per definitie van

een toename willen spreken. Het is eerder een veranderde vorm van eurosceptis. Dat is heel duidelijk te zien in de dimensie *identity*. In de periode 2001-2011 komt deze dimensie vaak naar voren. In de jaren zestig helemaal niet. Omdat de maatschappij zo veranderde in de jaren zestig waren de Nederlanders bezig met de eigen identiteit, binnen Nederland. Europa speelde daarbij geen rol. De dimensie *identity* was dus eigenlijk wel aanwezig, maar niet op Europees niveau.

Waar Europa eerst een zaak was voor de politieke elite heeft zich dit steeds verder uitgebreid naar de burger. Het is steeds meer aan ons om aan te geven wat we met het Europese project willen en hoe we er tegen overstaan. Het is daarbij, naar mijn mening, wel van belang dat het voor de Nederlandse burger duidelijker wordt hoe Europa werkt en waarom wij als Nederland baat hebben bij de Europese samenwerking. Daar zouden de media een bijdrage aan kunnen leveren. Daarnaast is het ook noodzakelijk dat politici zich anders tegenover Europa opstellen. Europa wordt nu te vaak naar mijn mening onterecht gebruikt als zondebok.

Bibliografie

- Beus, de J. en Mak, J. *De Kwestie Europa. Hoe de EU tot de Nederlandse politiek doordringt.* (Amsterdam 2009).
- Bokestijn, A.J. 'Waarom ik voor de Europese grondwet ga stemmen' *GPD Bladen* (2005).
- Boomgaarden, H.G., Schuck, A.R.T., Elenbaas, M. en Vreese, C.H. de, 'Mapping EU attitudes: Conceptual and empirical dimensions of Euroscepticism and EU support European Union Politics' *European Union Politics* volume 12 (2011) 241-266.
- Bozo, F. *Two strategies for Europe* (Oxford 2001).
- Dinan, D. *Europe Recast. A History of European Union* (London 2004).
- Gijswijt, T. 'De trans-Atlantische elite en de Nederlandse buitenlandse politiek sinds 1945' in: D. Hellema, M. Segers en J. Rood *Bezinning op het buitenland. Het Nederlands buitenlands beleid in een onzekere wereld.* (Den Haag 2011) 31-44.
- Grinsven, van P. en Rood, J. 'Na het Nederlandse "Nee" tegen Europa' online publicatie op *Clingendael instituut* www.clingendael.nl/publications/?id=5902 Geraadpleegd op 14 juni 2012.
- Grinsven, van P., Keulen, van M. en Rood, J. *Over verkiezingen, politisering en het Nederlands Europabeleid* (Den Haag 2006).
- Harryvan, A.G. *In pursuit of influence. The Netherlands' European Policy during the Formative Years of the European Union, 1952-1973* (Brussel 2009).
- Harst, J. 'Nederland in de ban van Euroscepticism?' In: *Bezinning op het buitenland. Het Nederlands buitenlands beleid in een onzekere wereld* (Den Haag 2011) 77-92.
- Lubbers, M. en Scheepers, P. 'Divergent trends of euroscepticism in countries and regions of the European Union' *European Journal of Political Research* (2010) 787-817.

- Lubbers, M. en Scheepers, P. 'Political versus Instrumental Euro-scepticism. Mapping Sceptism in European Countries and Regions' *European Union Politics* volume 6 (2) (2005) 223-242.
- Rood, J. 'Democratie in Europa: tussen de markt en de straat' *Internationale Spectator* (januari 2012) 1-2.
- Rood, J. 'Het verdrag van de vele dimensies en gezichten: de Europese Unie en het Verdrag van Lissabon' *Vrede en Veiligheid* 36 (2007) 401-406.
- Spanje, van J. en Vreese, de C. 'So what's wrong with the EU? Underlying the Eurosceptic vote in the 2009 European elections.' *European Union Politics* 12 (2011) 405-429.
- Segers, M., 'De Gaulle's Race to the Bottom: The Netherlands, France and the Interwoven Problems of British EEC Membership and European Political Union, 1958-1963', *Contemporary European History* 19, 2 (2010) 111-132.
- Vollaard, H. en Boer, B. 'Eurosceptism in the Netherlands' Paper prepared for the EpsNet conference 'European in Context: Debating the Project', Central European University, Budapest, 16 and 17 June 2006, 1-28.
- Van der Vleuten, A. e.a. *De bestuurlijke kaart van de Europese Unie* (Bussum 2007).
- Wielenga, F. *Nederland in de twintigste eeuw* (2009 Amsterdam).

Primair materiaal

- Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken B. R. Bot en Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken A. Nicolaï. Tweede Kamer, vergaderjaar 2005-2006, 29 933: Referendum Europese Grondwet. Nr. 24. (7 november 2005) 1-4.
- DNA, 2.05.118, 30156, Fock aan Van Houten, 10 april 1961.
- Motie van het lid Halsema Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 29 993: Referendum Europese Grondwet. Nr. 17 (2 juni 2005).
- Notulen Ministerraad 26 januari 1962. Nr. 2929. NA, 2.02.05.02 (Arch. MR) (Nationaal Archief Den Haag) inv. nr. 675.

- Notulen Ministerraad 24 november 1961. Nr. 2891. NA, 2.02.05.02 (Arch. MR) (Nationaal Archief, Den Haag) inv.nr. 653. 2,3.

Digitale geraadpleegde literatuur

- Clingendael instituut: Grinsven, van P. en Rood, J. ‘Na het Nederlandse “Nee” tegen Europa’ online publicatie op *Clingendael instituut*
www.clingendael.nl/publications/?id=5902
- Europa.nu: http://www.europa-nu.nl/id/vh0zmr7pzpmr/periode_van_bezinning_en_debat
- Europa.nu: http://www.europa-nu.nl/id/vhg2o6nswyzt/totstandkoming_verdrag_van_lissabon
- Europa.nu: http://www.europa-nu.nl/id/vh8lnhrp8wsx/tweede_kamerverkiezingen_2002
- Europa.nu: http://www.europa-nu.nl/id/vhnnmt7j3lxt/tweede_kamerverkiezingen_2003
- Europa.nu: http://www.europa-nu.nl/id/vhnnmt7l9z6v/tweede_kamerverkiezingen_2006
- Europa.nu: http://www.europa-nu.nl/id/vib7f70ymd9f/tweede_kamerverkiezingen_2010
- Europa.nu: www.europa-nu.nl/id/vh8lnhrq7ybe/staatkundige_vernieuwing_in_de_jaren_zestig
- Geschiedenis 24: <http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2003-2004/Bilderberg-conferentie-1954.html>